

Makedonya Meselesi'nde Bulgaristan Emareti'nin Rolü - I

The Bulgarian Principality's Role in the Struggle of Macedonia - I

Hatice DURGUN*
Nimet Ayşe BAKIRCILAR**

19. yüzyılın ikinci yarısına değin dinsel açıdan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı olarak yaşamlarını sürdüren Bulgarların milli kimliklerine yönelik ilk çalışmalarını 17. yüzyılın ikinci yarısı ile tarihlendirmek mümkündür. Kendisi Katolik olan Petar Bogdan Bakshev'in 1667'de bitirdiği "*Bulgar Tarihi*" isimli yapıtı ile başlayan Bulgar milli kimliğinin uyanışı süreci, Bakshev'den yaklaşık yüzyıl sonra Zograf Manastırı'nda Paisi Hilendarski'nin kaleme aldığı "*Istoriya Slavyanobolgarskaya*" isimli yapıtı sayesinde hız kazanacaktır. 19. yüzyılda Bulgarların kendi bağımsız kiliselerini kurma isteklerinin yanı sıra Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz oldukları da girişilen eylemler vasıtasıyla su yüzüne çıkmıştır. Bulgarların Fener Rum Patrikhanesi'nden bağımsız olarak tesis ettikleri Eksarhlık'ın 1870'de Osmanlı yönetiminin izni ile kurulmasından kısa bir süre sonra başlayan 93 Harbi; Bulgar-Rus işbirliğinin hangi boyutlara ulaştığının da göstergesi oldu. Savaşın ertesinde imzalanan Aya Stefanos Antlaşması ile gerçekleşen Büyük Bulgaristan hayali, Avrupalı diğer devletlerin girişimiyle imzalanan Berlin Antlaşması'nda sükût etti. Zikredilen Antlaşma sonucunda ilk Antlaşma ile kendisine verilen toprakların yaklaşık üçte ikilik kısmı elinden alınan Bulgaristan yine de özerkliği sağlanarak bir "*emaret*" haline dönüştürüldü. 1878'den sonraki süreçte Bulgaristan Emareti, 1885'te Şarkî Rumeli'nin ilhakıyla 1908'de elde edeceği bağımsızlığına doğru giden önemli bir adımı atmış oldu.

Bulgaristan Emareti, 1878-1908 arasındaki 30 yıllık süreçte hak iddiasında bulunduğu tarihsel Makedonya coğrafyasını da kapsayacak şekilde bağımsızlığını ilan etme yolunda sarfettiği pek çok girişimin yanı sıra ihtilâlcî çeteler vasıtasıyla Makedonya'yı bir savaş alanına döndürdü.

Bu çalışma, İslam Araştırmaları Merkezi, Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı'nda Dosya no:6, Gömlek Sıra No: 324 kaydı ile bulunan bir rapora dayanmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile 81 sayfa olup Bulgarca 150 sayfalık esas raporun tercüme özeti niteliğindedir. Sofya'da yazıldığı anlaşılan ve 28 Kasım 1907 tarihini taşıyan rapor "*fevkalade mahremanedir*" uyarısıyla "*Nazır Efendiye*" hitabıyla başlar, istihbarat görevlisi A. Toşev tarafından Bulgaristan Emareti'nin İçişleri Bakanı olan Dimitar Stonçov'a gönderilmek üzere kaleme alınmıştır.

Rapor, Bulgaristan Emareti'nin her fırsatta çete faaliyetleri ile ilgisi olmadığını beyan etmesine rağmen, Bulgar hükümetinin Makedonya üzerindeki faaliyetlerini apaçık ortaya koymaktadır. Bulgarların Makedonya üzerindeki çalışmalarının ne durumda olduğu, Bulgar yönetiminin izlediği stratejinin eksik ve olumlu yanları, Toşev'in gözünden Stonçov'a aksettirilmektedir. Toşev'in zaman zaman izlenen stratejiye yönelik eleştiri ve önerilerini de raporuna eklediği görülmektedir.

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, haticeetin@akdeniz.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, nbakircilar@akdeniz.edu.tr

Raporun başlangıcında Toşev, Makedonya meselesine dikkat kesilen Avrupa kamuoyunun bu ilgisinin memnuniyet verici olduğuna dikkat çeker. Lâkin aynı mesele hakkında Toşev'e göre bir kısım Bulgarlar yeteri kadar hassas davranmayarak Bulgaristan'ın aleyhinde olan kimselerin işine yarayacak fikirler öne sürmektedirler. Bunun sebebi vatan sevgisinin eksikliğinden ziyade bilgisizlik ve vazifesizliktir. Makedonya meselesinin bir an önce Bulgaristan lehine çözümlenmesi; Toşev'e göre, her şeyden önce Bulgarlar arasındaki kimi anlaşmazlıkların ve uyumsuzlukların giderilmesinden geçmektedir.

Toşev'in kaleme aldığı rapor altı kısma ayrılmıştır. İlk konu başlığı "*Eksarhlık*"tır. İlk 34 sayfada Eksarhane ile komite teşkilatı arasındaki anlaşmazlıklara ve bunların çözüm yollarına değinilmiştir. Eksarhlık, bağımsızlığa giden süreçte kullandığı bütün yöntemlerde "*yasalar haricinde bulunmama*"yı temel koşul olarak aramaktadır. Bu nedenle izlediği yöntem daha yavaş ve derindir. Ancak bu hal ile Eksarhlık ve meseleyi kısa sürede Bulgarlar lehine çevirmeye çalışan komite teşkilatı oldukça tezat bir manzara çizerler. Temelde aynı amaca yönelik fikirlerine rağmen farklı yollar tercih etmeleri, bazen Eksarhlığın adamlarının kimi yerlerden komite eliyle kovulmalarına, hatta ölümle tehdit edilmelerine yol açmaktadır. Raporun yazarı, komite tarafından dövülen Selanik, Yenice-i Vardar, Florina, Radoviş, Koçana'da kilise çalışanlarının isimlerini tek tek verirken, ayrıca yine komitenin gazabına uğramış kilise okullarının öğretmenlerinin de isimlerini zikretmiştir.

Eksarhlık da bunun karşılığında ihtilâlcı fikirleri çevre tarafından bilinen çok sayıda öğretmenin görevine son vererek ihtilâl teşkilatı ile organik bağı bulunan bütün öğretmenlerin kendisine getirebileceği zararı bertaraf etmeye çalışmıştır. Sonuçta durum içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

Bunun yanında Makedonya'da kimi metropolitlerin halktan kopuk yaşantıları, halk ile kilise arasındaki bağı zayıflamasına yol açmaktadır. Halkı bu haliyle Bulgarlar lehine harekete geçirmek oldukça zordur. Bu nedenle kilise, halkla yakınlaştırılmalı ve kilise ile komite teşkilatı arasındaki çözümsüz gibi duran sorunlara çözüm üretilmelidir.

Raporun ikinci kısmı "*Komite teşkilâtı*" başlığını taşımaktadır 34-73. sayfalar bu konuya ayrılmıştır. Bu başlık altında raporun yazılmasından on, on beş sene önce Makedonya'da "*Bulgar komitelerinin*" kurulduğunu anlatan Toşev; bu komitelerin nasıl yoğun çalışarak halkı ayaklanmaya ikna ettiklerini anlatır. 1903 isyanının çıkmasına büyük gayret gösteren Bulgar komitecileri, sarfettikleri çaba sayesinde bir yandan Osmanlı Hükümeti'ni protesto imkânı bulurken diğer yandan bölgeyi Avrupalı devletler nezdinde önemli bir "*dikkat çekme*" eylemi gerçekleştirmiş oldular.

Toşev, 1903 İinden İsyani'ndan bahsederken "*ihtilâl için zamanın uygunluğunu*" tartışmaz ve bunu tarihin yorumlamasına bırakır. Onu ilgilendiren artık "*komiteciğin vazifesini yaptığı ve tasfiye edilmesi gerektiği görüşünün*" esaslı bir görüş olup olmadığını araştırmaktır. Kendi görüşlerini komite teşkilatı başlığı altında uzun uzadıya anlatır. Komitelerin ortadan kaldırılması görüşünü savunanları kıyasıya eleştirir ve komitelerin ortadan kaldırılması halinde Bulgar isteklerinin nasıl gerçekleşmekten uzak kalacağını anlatır. Toşev'e göre komitelerin varlığı son derece elzemdir lakin, ıslah edilmeli ve disiplin altına alınmalıdır. Bu çerçevede Makedonya'da türeyen Sırp ve Rum çetelerine karşı Bulgar çetelerinin silah ve mühimmat açısından kuvvetlerinin arttırılması için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bu tespit ile bahse konu dönemde Bulgar Emareti'nin her fırsatta dile getirdiği Bulgar çetelerine destek olmadıkları yönündeki açıklamaların gerçekte bağdaşmadığının altı bir kez daha bir Bulgar istihbarat elemanı tarafından çizilmiş olur. Toşev'e göre büyük çeteler çok faydalı değildir. Bunun sebeplerinden biri halkın kalabalık çeteleri beslemek konusunda çektiği zordur. Çetelerin nasıl ıslah edileceğini uzun uzun anlatan Toşev, Avrupa'nın hiç tasvip etmediği çetelerin dinamit kullanımı ve suikast operasyonlarına son verilmesi, Eksarhlıkla çetelerin arasının iyi tutulması, her köyden ihtiyaç

halinde 20-30 eli silah tutan adamın bir araya getirilebilmesi için Bulgar Emareti'nden zanaat sahibi kişilerin getirilip köylere yerleştirilmesi, tüccar vekillerinin komite teşkilatına her zaman yardımcı olması gerekliliği, çantalarda ve kilitli mahzenlerde korunan mühimmat ve evrakın dikkatle saklanması gibi önerilerini sıralar. Çetelerin şimdiye kadar yaptıkları yanlışları ayrıntılı olarak olay yeri ve şahıs isimlerini de zikrederek 34 maddede anlatır.

Makedonya'nın ihtilâlcilerin gözünde Manastır, Selanik, Ustrumça, Siroz, Üsküp olmak üzere beş sancağa ayrıldığını da rapordan öğrenmek mümkündür. Toşev her sancak ve bağlı kazasında tertip edilen çete başları ile üyelerini isim, yaş ve özellikleri ile tek tek anlatarak bu bölüme son verir.

"*Emâret-i tüccâr vekâletleri ve emâret-i hükümet*" başlığını taşıyan üçüncü bölüm tüccar vekillerinin yapması gerekenleri sıralar. Toşev'in Makedonya'daki bütün tüccar vekilleriyle tek tek görüştüğü rapordan anlaşılmaktadır. Tüccar vekillerinin görev tanımı Toşev'e göre sadece ticareti düzenlemek değildir. İhtilâle yardımcı olacak kabiliyette olan kişilerin bu göreve getirilmesi son derece elzemdir. Bu kişiler hem zeki, hem de diplomasiden anlar kimseler olmalıdır. Halkla iç içe yaşamaları, bu nedenle halkın alışkanlıklarına vakıf olmaları gerekir. Tüccar vekillerinden beklenenler arasında, ihtilâl teşkilatıyla Eksarhlık arasındaki anlaşmazlığın çözümüne katkı yapmaları ve her iki kuruma da etki edebilecek nüfuza sahip olmaları da vardır. Tüccar vekâletlerinde çalışacak memurların seçiminde son derece dikkatli olunması gerekliliğine vurgu yapan Toşev, Üsküp'te bulunan memurlardan birini örnek göstererek birkaç sene önce Makedonya'ya çetelerle birlikte giden bir adamın memur yapılmasındaki mahzurları sıralar.

Emaretin Makedonya'daki ticareti daha aktif hale getirmek için Bulgar Milli Bankası'nın birer şubesinin öncelikle başta Selanik olmak üzere Üsküp ve Manastır'da da açmasının son derece mühim olduğu raporda ifade edilmektedir.

"*Diğer akvâm tahrîkâtı ve akvâm-ı sâire teşkilât-ı ihtilâliyesi*" başlığını taşıyan raporun dördüncü kısmında, Makedonya sorunu Avrupalı devletlerin gündeminde yer işgal ederken Bulgarların dışında bölgede bulunan Sırp, Romen ve Rum çetelerinin faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Toşev, Yunan ve Sırp hükümetlerinin Makedonya muhtariyetine asla sıcak bakmadıklarını ifade eder. Zira eğer bu gerçekleşirse Makedonya'nın Bulgaristan'a iltihakını tahmin etmek zor değildir. Bu yüzden Toşev'in tabiriyle bu iki küçük hükümet, statükonun korunmasından, bu sağlanamaz ise hiç olmazsa Makedonya'nın parçalara ayrılmasından taraftarlardır. Toşev her hükümetin propaganda faaliyetlerini ve politikalarını ayrı alt başlıklarda anlatmaya lüzum görmüştür.

Sırp harekâtını anlatırken Sırp'ların Makedonya hassasiyetinin tarihsel boyutları ile ele alan Toşev, Sırp propagandası sayesinde Üsküp vilayetinde, Palanka, Kumanova ve Köprülü kazalarında pek çok köyü kaybettiklerini söyler. Kalkandelen ve Gostivar'da büsbütün kaybedilmiş köyler olmamakla beraber köylüler arasında az da olsa nifak sokulmuş olduğunu ifade eder. Manastır Vilayeti'nde kısmi bir başarı gösteren Sırp'lar Selanik'te ise çok iş görememişlerdir. Gerçekleştirdikleri propaganda faaliyetlerinde aktif rol oynayan çeteleri elebaşları ve üye sayılarıyla birlikte raporunda bildirmektedir.

Makedonya'daki Rum hareketinin 1767'de Ohri Bulgar Patrikliği'nin ilga edilmesi ile başladığını belirten Toşev, Rum hareketinin bölgedeki Bulgarları Rumca konuşmaya ve Rumlaştırmaya yönelik olduğunun altını çizer. 18. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Bulgar milli uyanışının başladığını, 19. yüzyılda ise Bulgar Eksarhlığı'nın kurulabildiğini anlatır.

Eksarhlığın kuruluşunda Bulgarlar üzerindeki Rus etkisini kırmaya çalışan Fransız diplomatlarının katkısının büyük olduğunun da altını çizer. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra ortaya çıkan tablo, Fener Rum Patrikliği'ni üzmüş olsa da büsbütün ümitsizliğe

kapılmayarak Patrikhane'nin Makedonya ve Edirne'de şiddetle Rumlaştırma siyaseti gütmeye başladığını söyler.

Rapora göre, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında bu harekât biraz hafifledi ise de savaş bitiminde Rum Patrikhanesi, Atina Hükümeti ile bir ittifaka girer. Artık Makedonya'da Rum metropolitleri, Yunan konsolosları ile birlikte Rum eşkiyasının ortak harekâta giriştiklerinden bahseden Toşev, bundan sonra Makedonya bölgesinde hareket halinde olan Rum çeteleri ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi verir.

Romen politikası Toşev'e göre bölgede Sırp hareketlerinden hemen sonra başlamıştır. Bunun başlama sebebi Romenlerin, Patriklik tarafından zarar görmelerinden dolayı Romanya Hükümeti'nin sağladığı destektir. Bu destek sayesinde Manastır merkez olmak üzere Romen okulların kurulması sağlandı. Romen diliyle yayın yapmaya başlayan Romenler, başlangıçta Bulgar kilisesine giderek Bulgarların yanında yer aldılar. Bu durum Bulgar siyaseti için bulunmaz bir fırsattı ve Romenler Fener Rum Patrikliği'ne karşı desteklendiler. Ancak Romenlerin gittikçe artan istekleri karşısında Bulgarlar geri adım atarken, Romenlerin istekleri, Romanya'nın Türklere gösterdiği nezaket sayesinde bir mükâfat olarak Osmanlı yönetimi tarafından karşılandı. 1905'te Osmanlı Hükümeti Ulahları (Romenleri) ayrı bir cemaat olarak tanıdığını ilan etti. Bu vakitten sonra Ulahlar, Ohri başta olmak üzere Bulgar kiliselerinin bazısında hak iddia etmeye başladılar.

Buna rağmen Kesriye gibi kimi mahallerde Bulgar ihtilâlcileri ile Romen çetecilerinin birlikte hareket etmeye başladıklarını belirten Toşev, bu birliktelikten Bükreş hükümetinin de memnun olduğunu, hatta bir Romen ihtilâl komitesinin Makedonya'da teşekkül etmesi gerekliliğini arzu ederek işe başladıklarını belirtir. Toşev bu bölüme Türk çete faaliyetlerinin 1903'den itibaren hızla arttığını, Menlik, Siroz, Ohri gibi içinde ahalisi büyük ölçüde Müslüman olan köyleri barındıran merkezler başta olmak üzere Bulgar ahalinin bölgeden uzaklaştırılmasına gayret gösterdiklerini belirterek son verir.

"*Avrupa teşebbüsât-ı islahiyesi*" başlığı altında fikirlerini rapora kaydeden Toşev; İslahat fikrinin Osmanlı yönetiminde nasıl ortaya çıktığını anlatarak beşinci bölüme başlar. Osmanlı yönetimi altında yaşayan milletlerde XIX. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik fikrinin, özellikle Hristiyan unsurlar arasında yayılmaya başlaması ve bunun daha iyi ve adil bir yönetim anlayışının istenmesi neticesini doğurduğuna değinir. Bu cümleden olarak Osmanlı yönetimi çözümün ıslahat yapmaktan geçtiğini görmüştür. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 İslahat Fermanı ve 1895 tarihli Anadolu'da yapılması istenen ıslahatlara yönelik irade-i seniyye, Toşev'e göre insaniyet ve adalet hisleriyle samimi şekilde Hristiyanların daha adil ve barış içinde bir yaşam sürmesini amaçlayan tedbirlerdir. Ancak hiç biri yeterli gelmemiştir. Ermeni isyanları ve 1903 İinden İsyanı yetersizliği gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine Avrupa, Mürtsteg'de kararlaştırılan ıslahatı Osmanlı Devleti'nden talep etmiştir. Programın uygulanması sürecini değerlendiren Toşev, Avrupa devletlerini ıslahatın takipçisi olmak görevini Avusturya ve Rusya'ya bırakmalarını tarihi bir hata olarak nitelendirir. O'na göre Uzak Doğuya ilgisi nedeni ile Balkanlardan uzaklaşan Rusya'nın bu tutumu Avusturya'nın işine yaramış, bu sayede bölgede özellikle kiliseler sorununda statükoyu korumak planını uygulamaya koyabilmiştir.

Avrupa'nın Balkanlarda uygulamaya koyduğu ıslahat programının pek çok olumsuzluklarına değindikten sonra Osmanlı adalet sistemindeki aksaklıkları dile getiren Toşev, Türk hâkimlerin din farklılığı sebebiyle Hristiyanlara adil davranmadıklarını, onları düşman gibi gördüklerini söyler. Osmanlı adaletinin Hristiyanlar arasında da ayırım gözettiğini sözlerine ekleyen Toşev, Rum ve Bulgarlar arasında adaletin her nedense Rumların lehine işlediğine dair örneklerle eleştirisini devam ettirir. 35 gün süren seyahatleri esnasında Toşev, bölgede diplomat, zabıt ve mahalli memurlarla yaptığı uzun görüşmeler hakkında bilgi verir ve fikirlerini beyan eder.

"*Hükümet-i Osmaniye*" başlıklı bölümde, Osmanlı Devletinin son 40-50 sene içinde

yaşadığı kayıpları anlatırken "... *Makedonya meselesinde, Avrupalı devletlerin tutumlarını dikkate alarak daha fazla kayba uğramamak adına her türlü tedbiri almaya gayret göstermektedir...*" diyen Toşev, bu amaca yönelik olarak Osmanlı Devletinin hem büyük devletler arasında çıkan anlaşmazlık ve düşmanlıklardan hem de küçük Balkan devletçikleri arasındaki husumet ve çekememezlikten istifade edebilmek için var gücü ile çaba sarfettiğini yazar. Balkan hükümetleri arasında Osmanlı Devletinin en çok çekindiği hükümet olarak Bulgaristan'ı işaret eder. Bu nedenle Osmanlı Devleti Toşev'e göre bir yandan Sırp ve Rum çetelerini desteklerken diğer yandan Avrupa'ya özel görevli memurlar göndererek Avrupa'nın dikkatlerini başka yöne çevirmeye gayret etmektedir. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Roma ve Viyana seyahatleri de bu uygulanmaya çalışılan siyasetin birer örneğini oluşturmaktadır.

Raporun sonuç kısmında Bulgar siyaseti tartışılmaktadır. İhtilâl teşkilatının elden geçirilmesi lüzumuna dikkat çeken Toşev, Makedonya meselesine kişisel ve fikrîsel zıtlıkların üstünde bakılmaması halinde bir gün Makedonya'nın bölündüğüne dair haber gelmesine şaşırılmaması gerektiğini beyan eder.

Sırp Hükümeti'ne karşı izlenmesi gereken politika, Toşev'e bakılacak olursa Makedonya'nın muhtariyetinin sağlanmasına yönelik ortak çalışma isteğinin resmen Belgrad'a bildirilmesi yoluyla bir muvafakat sağlanmasıdır. Aksi takdirde Sırp faaliyetleri sonucu oluşacak durumun Makedonya meselesinde Bulgar isteklerini geri plana atabileceği görüşünü benimseyen Toşev raporunu bitirir.

Bulgaristan Emareti kurulduğu 1878 tarihinden itibaren Osmanlı Devletine bağlı olmadığını her fırsatta göstermeye gayret ederek nihayet 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu çalışmaya esas olan raporun yazım tarihi ise bundan yaklaşık bir yıl öncesine dayanmaktadır. Bulgaristan'ın Makedonya meselesinde izlediği politikayı net bir şekilde ortaya koyan bu istihbarat raporu, Makedonya sorununun nasıl karmaşık bir hale getirildiğini anlamak bakımından da oldukça yararlı olacak düşüncesindeyiz.

[s.1] Sofya 28 Teşrin-i sâni 1907

Fevk-al-âde mahremanedir.

Nazır Efendi

Birkaç zamandan beri Makedonya mes'elesinin gerek Bulgaristan'da ve gerek Memâlik-i ecnebiyyede efkâr-ı umûmiyyeyi işgâl etmesi şâyân-ı memnûniyyet bir vak'adır. Matbûât ricâl-i hükûmet ezkiyâ'-yi millet-i Avrupa için bu kadar çetin ve Balkanlar için bu kadar mühim ve hele biz Bulgarlarca bu derece canımıza dokunaklı bir mes'ele hakkında beyân-ı fikirden asla çekinmiyorlar. Bu ahvâl gösteriyor ki Makedonya hakkında meraklar günden güne artıyor ve bununla beraber işbu mes'elenin halli amelîyye-i müşkilesi için her cihetçe bilâ-fütûr ve inkiât' çalışmak ile ve bedbaht olan bu kıt'anın ıslâh-ı ahvâli bu gibi mesâî sarfı ile kabûl olacağı herkesçe beyân ediliyor. Lâkin maatteessüf biz de bu mes'ele-i mühimme hakkında beyân-ı mütâlaât eden ve hele gazeteler ile neşr-i efkâr eyleyen kimselerin ekserisi hüsn-i hizmet edememekle beraber Bulgar menâfi'ini îrâs-ı hasârât dahi eyliyorlar. Bu müessif hal vatan muhabbeti noksanından ziyâde gelişi güzel her şey için söz söylemek ve böyle mühim bir mesâilde derin düşünöldükten ve maksada vusûlü te'mîn edecek tedâbir-i şâfiyyeyi etrafıyla derk eyledikten sonra beyân-ı fikir etmek lüzûmunu anlamamak marazından ileri gelmektedir. Bu husûsta bazı gazeteler bizde pek müessif roller oynamaktadırlar. Kendilerine has ve âid olmayan bir sâlahiyyet ile işbu gazeteler Makedonya'ya âid her şey hakkında câhilâne ve ancak Bulgaristan'ın düşmanlarına fâide bahşolacak sûrette beyân-ı efkâr etmektedirler. Ahvâl-i ânîf te'sîriyledir ki Bulgaristan ezkiyâ'sının Makedonya hakkındaki efkârı ne kadar dumanlı ve müşevveş ise o derecede birbirlerine muhâlif ve mütezâddır. Makedonya mes'elesinde birbirine mütezâdd olarak mevcûd olan cereyân-ı efkâr ile işbu cereyânların ve harplerin re'islerini

birbirine karşı musâri've müsâdeme etdiren ve iki ciheti de yıkan tezâd bunlardan ileri gelmektedir. Hâlbuki encâm-ı kâr mütekâbilin mahv-ı intac bu tezâd-ı efkâr bir mes'ele-i milliyenin tekâmülünü ihlâl ettiği gibi her cihet musâri'lerinin Allah için vatan muhibbi sevkiyle meydân-ı mücâhedeye atıldıkları da meydândadır. Netîcesi itibâriyle bu kadar mühlik ve mevt-âver olan bu birbirlerimiz ile anlaşılamamamızın seyyiesi sevkiyle aleyhimize ittihâd eden düşmanlarımızın ne derece kavâidi istihsâl ettiklerini takdîre herkes muktedirdir. İşte bu sebeble Makedonya mes'elesi hakkında her cihetce bizi tenvîr edecek ışığa ihtiyâc vardır. Bu ziyâ ile mes'eleye bakmalı ve bu çetin işin girintilerini tamamıyla anlamalıyız. Belki burada bir takım zaîf noktalarımız ile beraber kendisinden istifâde mümkün bazı menâbi'-i kuvvet ve hayâtımız bulunabilir. İşte bunları takrîr ve hesâb etmeli ve ind-el-hâce meydân-ı mübâreze hüsn-i isti'mâl etmeli eğer bu mes'ele hakkında bir günâ sarîh ve sâlim peydâ etmek ister isek tabi' te'sîr ve muhît-i usûl ile Makedonya mes'elesinin hüsn-i hâline veya sûd-ihaline hâdim anâsırı gözden geçirmeliğimiz lâzımdır. Bu anâsır şunlardır:

[s.2]

- 1) Eksarhlık (1-34 sahîfe)
- 2) Komite teşkilâtı (34-73 sahîfe)
- 3) Emâret-i tüccâr vekâletleri ve emâret-i hükûmet (74-85)
- 4) Diğer akvâm tahrîkâtı ve akvâm-ı sâire teşkilât-i ihtilâliyesi (86-112)
- 5) Avrupa teşebbüsât-ı islâhiyesi (112-143)
- 6) Hükûmet-i Osmaniye (144-145) ve hâtîme

Üç evvelki unsur mümâsil-i temâyülât vatan-perverâne mahsûlü olmak ve maksadları nefice-i umûr itibâriyle bir bulunmak hasebiyle bi-l-hâssa celb-i nazar-ı dikkat görülmekte ve bu husûsda tedkîkâtımızın büsbütün bî- tarafâne olması ve anâsır-ı mezkûrenin hesâb olunduğu emrâz ve nekâisin kemâl-i samîmiyyet ile teşrîh edilmesi icâb etmektedir. Çünkü ancak bu sâyede anâsır-ı mezkûre lâyük olduğu esâs münbite is'âd edilebilir ve ancak bu halde işbu anâsır için daha vâsi' ve muvaffak bir usûl ve sûret dâiresinde icrâ-yı fa'âliyyet ve maksad ve hedefe ve daha güzel tevcih-i kavî etmeğe kâbiliyet bahş edeceği gibi anâsır-ı selâse arasına giren esbâb-ı nifâkın izâle ve imhâsı da mümkün olabilir.

1) Eksarhlık

Eksarhlık ile komite teşkilâtı arasında çoktan beri adem-i i'tilâf hüküm-fermâ olmakda ve işbu ihtilâf çok kere âsâr ve netâyicini beklenilmeyecek tarzda izhâr eylemektedir. Şüphe yoktur ki işbu ihtilâf evvel-be-evvel Eksarhlığın bir idâre-i resmîye ta'bîr-i âhîrle bir vâsîta-i kânuniyye olması sebebiyle vesâit-i kânuniyyeden başka bir vâsîtaya mürâcaatdan imtinâ' edip bilhâssa mekteb ve kiliseler ile icrâ-yı neşriyyât etmek istemesinden ve komite teşkilâtına gelince onların dahi hafî bir idâre-i ihtilâliye olmak hasebiyle ancak vasâit-i ihtilâliye ile mücâhede etmesinden ve bi-t-tab'i vasâit-i kânuniyye tanımamasından ileri gelmektedir. Birinci unsur yani Eksarhlık maksad-ı intihaiyesine tekâmül tarîkiyle âheste-rev olduğu zamanda unsur-ı sâni aynı maksadda tarîk-i ihtilâl ile hatve-endâz olmak ve hedefe vusûlü tesri' için kazalar belalar icâd etmek istemektedir. İşte bu sûretle teşkilâtın ta'kîb eylediği tesri'-i ahvâl ve vukuât teşebbüsü mes'eleyi o dereceye getirdi ki komiteciler bugün vâsıl oldukları noktadan ric'at edemedikleri gibi Eksarhlığın nur-ı marifetle te'mîn-i tekâmül etmesi kaziyyesinin önüne çıkmadan dahi kendilerini men' edememektedirler. Eksarhlık ile teşkilât hadd-i zâtında birçok nikat-ı temâss ve ittihâda mâlik oldukları halde bu sebeble asla bir ahenk ile imtizâc ve i'tilâf edecek iki unsur gibi görünmüyorlar. İşbu adem-i ittihâd ve ihtilâfin en birinci netîcesi de bitmez tükenmez olan ma'nâsız muârızât [s.3] ve müsâdemât olmağla bi'n-netîce en büyük mes'ele-i milliyemiz olan bu müşkilâtta hayli güçleşiyor. Mâruz-zikr müsâdemât bazen maa-müte'essif öyle renk almaktadır ki Eksarhlığın adamları bazı yerlerden cebren kollarından tutulup atılarak

koğulmağla bile iktifâ edilemiyor hattâ ölüm ile tehdîd ve mahv ve izâle ihafeleri haklarında tatbîk edildiği de oluyor. Bu kâbilden olan ta'kîbât ve tehdîdâta âtîdeki mes'eleler arz olunur: Kumanova'da metropolid vekîli olan Papaz G. Şumanof ve müte'âkiben Florina, Kesriye ve Yenice-i Vardar nâhiye re'îsi olan Papaz N. Şkutof ve Selanik nâhiyesi re'îsi Yeromonah Neofit ve Kukuş nâhiyesi re'îsi Arhimandarid Antim ve Radoviş metropolid vekîli ve Koçana mektebi mu'allim-i evveli Elih...Elih kezâ mu'allimîn ve mu'allim-i evvellerin döğülmesi: Meselâ Selanik'te N. Arnaudof'un, Üsküb'de A. Mapanof'un, Kumanova'da N. Parzev'in ve yine Manastır Mekâtib-i ibtidaîyyesinde mu'allim-i evvel olan Stefanof'un ve diğerlerinin darp edilmesi gibi. Kesriye'de Papaz A. Şkutof'un cerh ve "Tetova'da" Papaz M. Martinof'unve Filorina'ya muzâf Pop İlyani Köyü'nden Papaz İlyan'ın ve Prespa muzâfâtından Slivenitsa Köyü Papazı İstefan'ın vesâirenin katl edilmesi misâl olabilir. Mâruz-zikr ahvâlin kemâl-i dikkatle tahkîk ve mütâlaasından hâsıl olan fikre nazaran işbu ta'kîbât ve cinayât ale-l-ekser esâssız bir takım müftereyâta müsteniden icrâ' edilmiş ve-yâhûd iki mütezâdd unsur sâlif-üz-zikrin birbirine hasmâne perverde-i fikr eylemesinden neş'et etmiştir. Teşkilât-ı ihtilâliyenin sûret-i münferide de a'zâsından olan ve ale-l-umûm mu'allim bulunan kesân gerek maâşlarından ve gerek âmirlerinden dolayı gayr-i memnun olmak sebebi ve gerek efkâr-ı sâire sevki ile Eksarhlığın veya vekîllerinin aleyhine kıyâma kalkışmakta ve istikmâl ettikleri vesâit ile işbu sûret-i hareketlerinin tevellüd edeceği mev't-i âver netâyic-i hâzıraya dikkat etmeyerek galeyân ve isyân eylemekdedirler. Aynihal ve keyfiyet birçok çete sergerdeleri hakkında şâyân-ı tezkâr ve tekrârdır. Ekseriyetle perverde-i ihtirâsât eden eşhâsa âlet olan bir takım kimseler Eksarhlıktan öyle şeyler talep etmektedir ki bu metâlib bi't-tab'i ne Eksarhlık tarafından is'âf edilebilmekte ve ne de bazen iltizâm-ihitiyât-ı fevk-al-âde sevkiyle kâbil-i icrâ' görülmektedir. Bazen işbu metâlib bi-l-külliyeye câhil-âne olmakdan mâadâ büsbütün menâfi'-i adâlet dahi görülmekte ve hele ahvâle iltizâm-ı cebr ile karışmak asla muvâfık-ı ihtiyât addedilmemektedir. Eksarhlığın umûruna vâki' olan işbu müdâhale bi'z-zat teşkilât-ı ser-âmedânı tarafından itirâf edilmektedir. Sene-i câriye-i Teşrîn-i evvelinin ikisi tarihiyle Üsküb kazâsı ihtilâl komitesi tarafından Üsküb sancağı cem'iyet-i ihtilâliyesine gönderilen ve tesâdüfen bir sûreti ele geçirilen raporun bazı mevâdı bu husûsda izâhât-i kâfiyeyi muhtevi olmağla bazı fikarâtının nakli münâsib görülmüştür: "İhtilâl ve isyândan sonra teşkilât hukûkunda bir nevmîdî husûle geldi. Bazı ihtirâsât-ı perverân işbu devr-i tereddüd ve sükûnetten istifâde ile kendi menâfi'-i şahsiyelerine muvâfık olacak sûretde bir takım kavâid istihsâliyle millî, dinî ve hayalî her türlü mukaddesâtı fedâyâ başladılar. Bu yolda türeyen eşhâs iki ciheti de tutarak ve iki tarafı dâimâ birbirine [s.4] muhâsım bulundurmağa çalışarak mıntika dâhilinde her cihetçe bi'z-zat kendileri ihrâz-ı nüfûza çalışdılar. Eşhâs-ı merkûme teşkilât ve Eksarhlık arasında bi'z-zat tehîm-i nifâk etmekte iken sözde diğer ciheden masâlih ve miyâncı vazîfesini icrâ' etmekten ve rol çevirmekten dahi fâriğ olmadılar. Binâen aleyh bir takım hatâlar Eksarhlık adamları tarafından dahi bilerek ve bilmeyerek vâki' oldu. Sâika-i adem-i dirâyet ve takrir ile veya bir meşreb-i âvâre sevki ile Eksarhlık adamları teşkilât-ihitiyâliye a'zâsından olan bazı mu'allimîni ta'kîb ve mekteplerden tarda teşebbüs etmekle bi-t-tab'i taraf-ı mukâbilden dahi bir hareket-i hasmâne ve nefret gösterildi. İşte bu mes'eleden ileride dahi sûret-i mahsûsada bahsedilecektir. Eksarhlık, mu'allimlik nam ve haysiyetine muvâfık görmediği ve-yâhûd mes'ele-i milliyemiz hakkında mahzur addeylediği bu gibi bir takım mevâd ile mu'allimînin iştigâlini tasvîb edemediğinden ve-yâhûd buna mümâsil vukuât ve ahvâl ile nihâyet-ül emr gâlîba bîzâr olduğundan biraz daha müsbet ve ciddi davranmağa başladı. Vâkı'a komitelerin ve-yâhûd adamlarının Eksarhlık işlerine müdâhale selâhiyeti asıl Eksarhlığa sû-i teşebbüs eyleyeceğinden mâadâ Bulgarların bunca düşmanları mevcûd olmak hasebiyle böyle bir müdâhaleye meydân verilmesi ilk fırsattan istifâde edilerek Eksarhlığın mevcûdiyeti bile tehlikeye ilk edileceği vâreste-i izâhdır. İşte sâlif-üz-zikr efkâr-ı te'sîriyle vilâyât-ı şâhânedeki Bulgar mekteplerden ihtilâlcî ve ifrât-perver anâsırın ve bir takım nâ-muvâfık vukuâtın izâlesine bâis olacak esbâbın izâlesi lüzûmuna kâni'

olan Eksarhlık Makedonya'daki Bulgar mekâtibinin ve kilise umûr ve husûsâtının terakkiyâtını te'mîn etmek üzere işbu sene-i cedîde-i tadrîsiyye evâilinde Bulgar mekâtibinin en ziyâde sû-i şöhret kazanmış ve ihtilâlcilere katılmış olduğunu tahkîk edebildiği mu'allimîn ve mu'allimâtından bir kaçını azl ve tard eylemiştir. İşte bu sebeble onbeşe yakın azlolunan eşhâs ber-vech-i atîdir: (Hristo Şaldef, Todor Pop Antof, Dimitri Galef, Todor Çarvarof Mihail İvanof, Yano Kuref, Eftim Miladinof ve Marmevazel Maslarova, Üsküb mekteplerinden ve (İvan Karacof, Lazar Çitkuşef ve Atanas Mihailof Siroz mekteplerinden) (ve P. Vaskof, Simeonof Andref, Graşef ve B. İliyef Edirne mekteplerinden) ve Jekof Mustafa Paşa'dan (ve Dimitri Kurçief Mihail Kopanof Selanik) Zükûr Mekteb-i İdadîsinden çıkarılmışlardır. Nefsü'l-emre bakılacak olursa işbu mu'allimînin cümlesi ihtilâl teşkilâtına dâhil olmak sebebiyle azl edilmişlerdir. Bunlardan bazıları adem-i iktidâr ve ehliyetlerinden ve bazıları da sû-i hareketlerinden ref edilmişlerdir. Ancak suhûlet tatbikiyyesi olmak itibâriyle mu'allimîn-i merkûmenin hemen cümlesi ihtilâlcilere hemfikir olmak ve teşkilâta muâvenet etmek töhmetiyle koğulmuşlardır. Aldığım ma'lûmât-ı husûsiyyeye nazaran mu'allimîn-i sâbıkadan asıl ihtilâl teşkilâtıyla münâsebetdâr olduğundan dolayı Üsküb'den yalnız beş evvelki kimselerle Siroz'dan Karaçof ve Edirne mekâtibinden isimlerini bilemediğim birkaç adam azl olunmuştur. Bundan pek az müddet sonra 31 Haziran ve 7 Ağustos 1907 tarihleriyle münderecâtı komite işleriyle iştigâl edenlerin cümlesinin azli mukarrer olduğundan mu'allimîne tenbîhât-ı evveliyeye verilmesinden ve işbu mukarrerâtın esbâb-ımûcibesinden ibâret olarak mülhakâta Eksarhlık tarafından iki tahrîrât-ı umûmiyye gönderilmiştir. İsimleri bâlâda muharrer olan mu'allimînin azlinden dolayı zaten gönülleri kırılan teşkilât-ı ihtilâliye Eksarhlığın bu tedbîrini doğrudan doğruya [s.5] teşkilâta müteveccih bir hücum ve taarruz sûretiyle telakki eyledi. Bunun üzerine 1 Teşrîn-i sâni sene 1907 tarihiyle Eksarhlığın tedâbir-i müttehizesini şiddetle tenkîd ve bunları fikr-i ihtilâl-kârâneye karşı bir nevi silah-ı müdâfaa ad eder mealde komiteciler tarafına ultimatomşeklinde Eksarhlığa kat'î'ü'l-ihzâr bir cevâb gönderildi. İşbu sûretle büsbütün yeni ve asla arzu olunmaz bir sahne-i cidâl ve iki unsur arasında bir harb açıldı. Bunun te'sîr-i kat'îyyesiyle zaten bunsuz dahi mevcûd olan muhâsama Eksarhlık ve teşkilât arasında şiddetle büyümeğe başladı. Eksarhlığın vilâyetdeki adamları tahrîrât-ı umûmiyyenin mazârrınıharfîyen tatbîke koyulmak isteyerek mu'allimînden komiteye müşâreket ve muâvenet eden veya eder gibi görünen kimseleri haklı haksız me'mûriyyetlerine lâyük ve müstehak değil gibi göstermeye ve kozlarını mu'allimîn aleyhine istikmâl etmeye istibdâr eylediler. Diğer cihetden teşkilât-ı ihtilâliye adamları da kendilerine hass olan bir kâbiliyet-i tevsî' ve te'mim ile Eksarhlığın işbu tahrîrât-ı umûmiyyesine lüzûmundan pek fazla hattâ o satırları yazanlara fâik derecede ehemmiyet verdiler. Bu cihetle ergeç zuhûruna intizâr olunan müsâdeme Üsküb mu'allimlerinin azli üzerine burası alev almağa pek müsait bir zemin olduğundan meydân aldı. Eksarhlığın yeni politikasına kendilerini kurbân olmuş gören sâbık mu'allimîn daha evvelce tahmin edildiği üzere Üsküb metropolidi aleyhine tahrîkâtda bulunmağa başladılar. İşbu mu'allimler ile aynı fikr ü nazarda bulunan mahal-i mezkûr çete sergerdesi Dervişef 27 Ağustos ve 4 Eylül 1907 tarihlerinde metropolid Sinesi ile Tilkof, Gerasimof ve Çengelef Efendilere tehdîd-âmiz mektublar gönderdi. Tilkof ve Gerasimof metropolidlik kâtibleri ve üçüncüsü Çengelof vilâyet müfettişidir. İşbu tehdîdnamelerde esâmisi mâruz-zikr me'mûrların me'mûriyyetlerinden azli talep edilmekte ve aksi takdîrde hayâtlarının tehlikede olduğu bildirilmekte idi. Bu vukuât sene-i câriye Ağustos ayı nihâyetlerinde ve eylül ayı bidâyetlerinde cereyân etmiş idi. Komitelerin politikasına münfa'îl ve münkesir olan metropolid Sinesi 28 Ağustos'da istifâsını verdi. Aynı tarihte Üsküb metropolid kâtibi hudûsa gelen ihtilâfât ve vukuâtı şifâhen Eksarha arz etmek üzere İstanbul'a gitti. Kâtibin gaybûbeti esnâsında komite kezâ metropolid meclis a'zâlarına dahi meclise gitmemek ve metropolidhâneye ayak basmamak üzere tahrîen tehdîdâtda bulunmuştur. Meclis-i mezkûr a'zâları böyle bir vaka'etmemiş olsa da Metropolidhâneye zaten uğramamaya azm etmiş olduklarını bana te'mîn etmişlerdi. Bunun esbâbı aşağıda görülecektir. Üsküb ahvâli

Yevmen fe yevmen kesb-i müşkilât etmekde olduğu cihetle sagîran-ı beldeden birkaçının sevk ve dalâleti üzerine bir ictimâ' akd edilmiş ve bu ictimâ'da metropolid meclis a'zâsıyla mekteb encümeni a'zâlarından meselâ Toma Topolov, Mihail Kratovaliyef, H. Gerasimof, H. Yakovçef (H.Yakovçev'in ismi Bulgarca metinde geçmemektedir, bkz., 7), Pankov Zdarvçef, Arso Genof, Nikola Traykof, Yanço Talef, Bojin Ribarof, Petır Arsof ve Papaz Lazar Urganciyef, Papaz Georgi Todorof, Papaz Eftim İkonomof ve ileri gelenlerden daha birkaç kimse hâzır bulunmuşlardır. İşbu meclisin maksadı mevcûd ihtilâfâtın tesviyesi çaresini aramak ve metropolidlik ile müzâkerâta girişmeye me'mûr dört kişiden mürekkeb bir komisyon tefrîk etmek idi. İşbu komisyona sagîrândan ve meclis idâre a'zâsından Kitinçef ile Trayçe H. Bojkof, D. Kratovaliyef ve meclis eczacılarından Arso Genof intihâb edilmişler idi. Komisyon a'zâsı 6 Eylül tarihinde metropolidhâneye giderek metropolide te'minat i'tâ ve istifâsında ısrâr etmemesi hakkında bir takım nesâyih icrâ'yledikleri gibi [s.6] ihtilâfât-ı mütehaddisenin yegâne çare-i izâlesi olarak dahi ma'zûl mu'allimînin tekrar îade-i mevki'lerine Eksarhlık nezdinde teşebbüs etmesi lüzûmunu beyân ettiler. İâdesi talep edilen mu'allimîn: Çarvarof, Pop Antof, Galef ve Hasan Efendiler idi. Hasan Efendi uzun müddetten beri Türkçe mu'allimliğini ifâ etmekde ve adem-i iktidâr ve ehliyetine binâen Eksarhlıkça azl edilmek istemekte idi. Halk Efendi-i mumaileyhin mektebe îade edilmesini hükûmet-i mahalliye nezdinde sâhib-i nüfûz olmak ve bir takım mahalli beylerden bazılarıyla perverde-i hüsn-i münâsebât etmekde bulunmasıyla hasren talep ediyorlardı. Benim zannıma göre Hasan Efendi için mes'eleyi gürültüye boğmak istemeleri hırslarından ileri gelmekle beraber mumaileyhin îade-i me'mûriyyetine çalışacağı hakkında söz vermiş olmalarından dahi neş'et ediyor idi. İşbu tekâlîfin cümlesine metropolidlikçe muvâfakat edildi. Tilkof'un Dersa'âdet'den avdetini müte'âkib komisyon-u mezkûr teşebbüsâtının semerât-ı fi'liyyesini görmek üzere tekrâr metropolidhâneye gitti. Bu def'a komisyon a'zâsı pek bâridâne kabûl edilmişlerdi. Metropolid metâlib-i vâkı'anın kâbil-i is'âf olmadığını da söylemişti. Ne için sualine metropolid tarafından Türkçe olarak müstehziyâne verilen "*Parayı veren düdüğü çalar*" cevâb-ı nâ-münâsibi komisyon a'zâsınıdaha ziyâde gücendirmiş ve metropolid ile daha ziyâde müzâkerâtdan bir fâide çıkmayacağı fikrini herkes vermiş olduğu gibi bütün ümid-i i'tilâfî da mahvetmişti. Komisyon a'zâları işbu cevâbı kendilerini intihâb eden efrâda çarçabuk tebliğ ettiler. Vukuâtтан müte'essir olan efrâd komisyon a'zâsına daha iki kişi terfîkine karâr vermiş ve bu komisyon doğrudan doğruya Eksarhlık ile muhâbereye başlayarak Üsküb'e şâyân-ı itimâd bir kimse gönderilerek kilise ve mekteb mes'eleleri hakkındaki ihtilâfâtın o adam ile vukû'bulacak müzâkerât üzerine hal ve tesviyesi lüzûmunu talep etmişlerdir. Aksi takdîrde ahâli kendi keyiflerine göre yani metropolidhâne ve Eksarhlığı tanımayarak onların yanında icrâ-yı harekâta karâr vermişlerdi. Eksarhlığın beklenen işbu adamın vüruduna değin metropolid meclisi ile mekteb encümeninin ve idâre komisyonunun hiçbir vazîfe icrâ' etmemesi ve terk-i umûr etmesi ictimâ'ca münâsib görülmüş ve bu karâr Eylül'ün yirmisekizinde metropolidhâneye tebliğ dahi edilmişti. İşte çokdan beri metropolidhâne ile ahâli arasında mevcûd olan muhâsama bu sûretle pek şiddetlendi. Zaten evvelce de az kimselerin ayak bastığı metropolidhâne bugün büsbütün boşaldı. Üsküb metropolidi Sinesi Efendi bizzat bana şahsen ahâli arasında istinâd ve itimâd eyleyeceği ferd-i vâhid olmadığını itirâf eyledi. Ona nazaran bi'l-küllîye ahâli inanmağa gayr-i şâyân mesleksiz adamlar imiş. Komite adamları hâric-i tabî'at ve muzırr-ı ahlâk kimseler imiş. Onlardan rahat edilememekte ve emniyetsiz kalmakta imiş. Bu sebeble istifâsını vermiş ve bunda ısrâr etmek istemiş. Kilise ve mekteb işlerinde kendisine müdâhale edilmeği çekemez imiş. Hele kendisinden para istenilmesine hiç dayanamaz imiş. Hâlbuki husûsî ma'lûmâtıma nazaran daha evveleri teşkilâta para da verir imiş. Metropolid Efendi bütün ahvâle müsebbib olarak hükûmet-i emâreti acı bir heyecân ile ithâm etmektedir. Eğer hükûmet-i emâret teşkilâta muâvenetten fariğ olsa işler kendi tarîk-i müstakiminde cereyân edecek ve teşkilât tarafından birşey yapılamayacak imiş. Bilhâssa nazır Genadiyef komite adamları ile dâimâ münâsebâtta bulunmakta ve onun zî-iktidâr muâvenet ve himâyeti teşkilât

adamlarına cesâret vermekde imiş. Metropolit Sinesi ile ilk mülâkât hakkında istihsâl eylediğim efkâr aşağı yukarı bunlardan ibârettir. Diğer metropolitlerimiz ile beraber [s.7] ekser metropolit vekilleri ve mekteb müdürleri ve metropolit kâtibleri vesâir ale-l-ekser buna yakın bir lisânı isti'mâl ediyorlar. Hattâ bu meyanda metropolit Avksenti musırrâne bir lisân ile beyân ediyor ki hükûmet-i emâret teşkilâta karşı silah be-dest olarak bir darbe olmadıkça ve buna müte'âkib hükûmet-i seniyye ile doğrudan doğruya münâsebât-ı i'tilâf-cuyâneye mürâcaat eylemedikçe vilâyât-ı şâhâne Bulgar umûru günden güne fenâlaşacaktır. Şurası şâyân-ı dikkatdir ki vefât eden metropolit Grigori yerine Manastır'a metropolit olmak arzusunda bulunan metropolit Avksenti aleyhinde bulunduğu ayniteşkilât adamları ile bugün i'tilâf-cuyâne münâsebâtta bulunmağa çalışmakta ve bu hareket-i mücerred Manastır'da teşkilât adamları tarafından aleyhine bir cereyân-ı fikir husule getirilmemesini te'mîn etmekden münbâis bulunmaktadır. Lâkin Arhibişop bulunduğu müddetçe gayr-i fa'âl bir adam gibi şöhrat bulmuştur. Vâkı'a nisbeten müstaid ise de hasıs ve kendini medhedici gibi evsâf ile beraber bir de kadınlar hakkında tıpkı metropolit Sinesi gibi ihtirâsâta mâlik bir kimsedir. Hâsılı metropolitlerden başlayıp vekillerine ve nâhiye re'îslerine varıncaya kadar bu cihetden bazı istisnâları ile adamlarımız pek hoş halde değildir. Bunların ekserisi sevilmez hareket etmez uyuşuk kimseler olup bidâyeten kendi rahatlarını düşünürler. Emâretin tüccâr vekilleri ile hemen her yerde bilâ-istisnâ zâhiren değilse de hakikaten bir saha-i cidâl ve ihtilâfdadırlar. Hattâ bazıları hükûmet-i emâretçe gerek kilise ve mekteb umûr-u vukuâtını ve gerek diğer umûr-u ictimâ'îye ve iktisâdiyyeye dair matlub olan ma'lûmâtı cem' ve i'tâdan dahi istinkâf derecesine kadar ileri vardiıyorlar. Hâlbuki memleketin her köşesinde adamları bulunmak münâsebetiyle her husûsta en mükemmel ve kat'î ma'lûmâtı toplamak ancak onlarca kâbildir. Buna misâl olmak üzere Siroz tüccâr vekili tarafından bir takım ma'lûmâtın cem' ve irsâli ricâsımihâvî Melnik re'îsine gönderilen tahrîrâta 14 Mayıs sene 906 tarihiyle alınan cevâbın zikrini burada münâsib görüyorum. *“Zîr-i irademde bulunan nâhiye-i kazâmızda bulunan kilise ve mekteb umûr ve husûsâtı hakkında taleb ettiğiniz ma'lûmâtı tâ etmek üzere çeteler ile muhâbere-i resmîyyeye girişemeyeceğinden matlubunuzun is'âfını te'mîn eylemek için Eksarhlığa mürâcaat eylemenizi beyân-ı müsâra'at eylerim”*. Bunda hiç olmazsa bir cevâb mevcûddur. Hâlbuki bazı istifsârâta külliyyen cevâb verilmemekde ve cevâb-ı redd yerine sükût ikâme edilmektedir. Üsküb'te metropolit kâtibi Tilkof ve vilâyât-ı Bulgar mekâtibi müfettişi Çengelof ile birkaç def'a mülâkât eyledim. Birincisi pek hadîd-ül-mizâc ve güzel tahsîl görmüş bir gençdir. İfâdâtındaki sertlik ve halindeki şiddet derûnunda ifâ-i hidmete me'mûr olduğu şerâit-i mahalliyeye nazaran pek münâsib görünebiliyor. 1907 senesinin 3 Kânun-i sânisine kadar Sofya dâr-ül-fünûnunda Türkçe mu'allimliğinde bulunmuştur. Vilâyât-ı şâhâne kilise ve mekteb umûru husûsâtındaki uygunsuzluktan dolayı Tilkof'un tıpkı âmiri gibi Bulgar hükûmetini mes'ûl tutmak sûretinde beyânâtta bulunması dâr-ül-fünûnundan çıkarılması esbâbından ileri gelmek icâb eder. Mümaileyhin fikrine nazaran herşey Sofya'ya tâbi' imiş. Eğer Sofya'da teşkilât mazhar-ı muâvenet olmazsa Eksarhlığın vekilleri komite tarafından tehdîd edilemez imiş. Makedonya'dan azl edilen Bulgar mu'allimleri Bulgaristan'da sitâyiş-kârâne bir kabûle mazhar olmakda imiş. Bunların içinde en ziyâde itibâr ve hissiyatdan rûşen ve komite işleri ile nâmûsları lekelenenlere Bulgaristan'da en güzel hizmetler verilmekte imiş. Makedonya'da bir cinâyet işleyen Bulgaristan'da terfî-i rütbe letâfilerine [s.8] lâyük görülmekte imiş. Buna misâl olmak üzere Üsküb pedagoji Bulgar mektebine tasvîrdan hâric birtakım ahlâksızlıklar, ifsâdat ilkâ' eden Vikenti Papaz Anastas bundan mâadâ birtakım Bulgarların mahbûsiyyetine sebebiyet verdikten sonra ma'zûlen emâret dâhiline gitmiş ve Üsküb'te icrâat-ı âdiyeli bir mu'allim iken birinci sınıf derece-i mu'allimîne irtifâ etmiş olması zikredilebilir. Tilkof'un itimâd ve te'mînatına göre Üsküb'te metropolitdhâne aleyhindeki hareket ve adem-i memnûniyyet sâfî esbâbdan tevellüd etmektedir. Hattâ bu adem-i memnûniyyet komite tarafından vâkı' olan tehdîdâtın bir semeresi sayılabilir. Kezâlik Tilkof'a nazaran teşkilât tarafından halka bil-mürâca para toplamamalı

imiş. Paraya lüzûm varsa bunları hükûmet-i emâret vermeli imiş. Üsküb şehri teşkilât-ı re'îsi ve müdür-ü umûru olan ibtidâiyye mu'allimlerinden biriyle vâki' olan mülâkâtında Tilkof teşkilât tarafından halka mürâcaat edilerek para toplanmaması lüzûmunu beyân ve hükûmet-i emâret tarafından Üsküb livâ-yı ihtilâlîne icâb eden meblağ ve eslihânın zaten ta'yîn ve tahsis edilmiş olduğunu ifâde etmiştir. Bundan mâadâ bir sebep-i makbûl ve ma'zûl ile mektebten tard edilen mu'allimlerin iâdesi husûsunda zaîf yüreklilik gösterilmemesi lüzûmu dahi Tilkof tarafından der-mîyan edilmektedir. Üsküb'de mu'allimîn azl edildiği sırada Tilkof mahalli-i Arnavud ileri gelenlerinden Usturamov nâm şahsa şu sözleri söylemiştir: *"Fenâ adamları işte azletdik. Bundan böyle bize itimâdınız olacak mı? Eğer bu doğru ise Tilkof cidden şâyân-ı muâheze bir adamdır. Çünkü bu sûretle ma'zûl olan mu'allimînin ihtilâlcî oldukları bi'zzat Eksarhlık me'mûrları tarafından hükûmet-i seniyyeye ihbâr edilmiş demek oluyor. Efrâd-ı halk ile Tilkof'un muâmesi pek bayağica ve mutaazzım-ânedir. Üsküb'ün en ileri gelenlerinden olan "Kitniçof" hakkındaki nefretini ve sû-i nazarâtını göstermek üzere birgün metropolidhâne şü sözleri söylemiştir: "Kitniçof yalnız benim ayakkabılarımı silebilir". Bu sözler o zaman Üsküb'de bulunan Selanik Bulgar nâhiyesi kâtibi Paskalof Efendi'nin huzurunda söylemiştir. Hâsıla Tilkof ne kadar zeki ve muktedir olsa dahi Üsküb'e en az yaraşır bir adam olduğunu ve Üsküb'deki ikâmetim esnâsında hissettiğim te'sîrâta nazaran halk ile metropolidhâne arasındaki ihtilâf esbâbından biri dahi o olduğunu ve o husûsda Sinesi'ye en ziyâde onun hükm ve te'sîr eylediğini anladım. Üsküb vilâyeti Bulgar mektepleri müfettişi Çengelof'a gelince bu zât akıllı ve yumuşaktır. Lâkin o dahi belki biraz Tilkof'un te'sîrine kapılarak teşkilât-ı ihtilâliye ile ve ahâlî ile hüsn-i münâsebâta muvaffak olamamaktadır. Bi-l-hâssa teşkilât a'zâsına Çengelof sosyalizm ve enternasyonalizm tohumu ekmeğe müvekkel kimseler nazarıyla bakmaktadır. İşte bu sebeple bu kâbilde olan eşhâsın Eksarhlık işlerine karışmaması lâzım imiş. Gerek adem-i ihtiyât ve vukuflarından ve gerek tahsîl senelerinde olan gençlere muzırr fikirler ilkâ' etmelerinden dolayı bu gibi kesân Bulgar kilise ve mekteb umûruna nâ-kâbil tedavî birtakım müsâvî ilkâ'sına bâis olmakda imiş. Yoksa Çengelof tertîb ve intizâm dâiresinde bir teşkilâtın vücûduna aleyhdâr olamaz imiş. Hattâ o bizzat böyle bir teşkilâta iştirâk etmekle kalmayıp bi'l-akis muâvenet etmeye de hâzır imiş. Hâlbuki ben Çengelof'un Selanik zükûr idadîsi müdürü bulunduğu zaman yani evvelki sene yalnız teşkilât-ı ihtilâliyyeye muhabbet etmekle kalmayıp komite ictimâ'larının mekteb dâhilinde akdine de müsaâde eylediğini başka yerlerden işiddim. Şurası yalnız şâyân-ı dikkattir. Çengelof bu kadar kısa bir müddet zarfında aynı teşkilât hakkındaki fikrini niçin bu kadar sür'âtle tahvîl etmiştir? Benim kendi fikrime nazaran [s.9] bu tebdîl-i fikir kısmen Tilkof'un te'sîrâtından münbâis ve kısmen de belki bir zaman bu derece kudretli ve korkunç olan ve bugün kendisine muhâlefet edenlere karşı eskisi gibi izhâr-ı kuvvetten âciz bulunan teşkilâtın lüzûmuna adem-i itimâddan ileri gelmektedir. Bu son hal fikri vilâyât-ı şâhânedeki ekser Bulgarlar için kâbil-i tatbîkdir. Bir zamanlar mücerred teşkilâtdan korktukları için komitelerle hüsn-i münâsebâta mecbûriyyet hisseden eşhâs için bugün o teşkilât zaîfladığı için tebdîl-i fikre lüzûm hâsıl olmuştur. Çengelof Eksarhlıktan hâiz olduğu me'mûriyyet-i resmîyesinden tecrit ederek husûsî bir adam gibi bazen mülâkât ve beyân-ı mütâlaât eylediğinde mu'allimîn için Eksarhlığın men' ve zecrine rağmen komite işleriyle iştigâl ve mücâhedeye devâm mümkün olduğunu ve fakat ziyâde iltizâm-ı ihtiyât icâb eylediğini söylediği olmuştur. Bu hal Bulgarların Makedonya'daki umûr-ı neşr-i ma'ârifine sui te'sîr edemez imiş. Bâlâda esâmisi geçen mu'allimînin azilleri önünde müceb-i hayreti olmakda imiş. Yani bundan beri o dahi pek mübâlağa-kârâne ve hadden fazla bulunmakta imiş. Onun fikrine nazaran bu mu'allimleri mahallerinden tebdîl veya başka yerlere i'zâm kifâyet edebilirdi. Hâlbuki şimdi iâdeleri ve hele yine Üsküb metropolidliği dâhiline tekrâr ta'yînleri Çengelof tarafından tasvibe şâyân görülmektedir. Eksarhlığın bu yolda bir tedbîr ve karârı kendisinin zaîf harekâtına delil olarak gösterilecek ve bu hal ifrât-perver anâsırın tezyîd-i fa'âliyyet ve cesâretlerine sebep olacak imiş. Hâsılı bu mu'allimlerin Üsküb hâricinde bir takım mahallere*

ta'yînleri daha ma'kul olabilir imiş. Gerek mu'allimînden ve gerek efrâd-ı ahâliden görüşdüğüm kimselerin ekseriyeti tarafından aldığım fikre nazaran mu'allimîn-i ma'zûleden hele bazısının tardı pekşiddetli ve hadden aşırı bir tedbîr olmak üzere telâkki ediliyor. Ekseriyetin fikri şu merkezdedir: Bazı mu'allimler yalnız tebdîl edilmeli idi diğerleri dahi keyfiyetten bidâyeten haberdâr edildikten sonra eğer tekrâr komite işleriyle alenen ve açıktan açığa iştigâlde yine devâm ederlerse o vakit azl olunmalı idi. Bizim tüccâr vekîlimiz Tedkof bu husûsdaki fikrini iki noktada şu sûretle hulâsa eylemekdedir:

1) Eksarhlık ile ahâli arasındaki mes'elenin halli için efrâd-ı halkın metropolid meclisine daha fazla mikdârda ta'yîn ve i'zâmive kilise ve mekteb umûrunun bu meclis vâsıtasıyla rüyet ve nezâreti lâzımdır.

2) Mu'allimîn-i ma'zûle daha evvel buldukları mahallere tekrâr ta'yîn sûretiyle iâde edilmeli ve bu keyfiyet müsted'îler tarafından Eksarhlığa mürâcaat ile icrâ olunmalıdır. Çünkü ancak bu sâyede Eksarhlığın da hayâtiyeti muhâfaza edilmiş olur.

Kezâlik Tedkof azilden sarf-ı nazar edilerek daha zamanında tebdîl ve becâyiş ile iktifâ kâbil olduğunu beyân eylemekdedir. Bu vukuâtın sonra ben üçüncü def'a olarak metropolid Sinesi ile mülâkât eyledim. O şimdi daha müsterîh ve daha yumuşak görünmekte idi. Mükâlememizin sonunda bana: Çarvarof ile Papaz Nestof ve Galef nâm şahısların Üsküb metropolidlikleri hâricinde olarak ta'yîn ve tebdillerine Eksarhlık nezdinde tavassut eylediğini bildirdi. Lâkin Tilkof ile Çengelof'un Üsküb için kendi fikrine nazaran elzem bulduklarını ve fakat hal-i galeyânda olan efkâr-ı halkın teskîni için icâb ederse ne yapsın. Onları da fedâya hâzır olduğunu ilâve eyledi. Şurada istitrâden beyândan fariğ olamayacağım ki metropolid kâtib-i sânisî Gerasimof Efendi bana husûsice olarak metropolid Sinesi'nin ne Tilkof'u ve ne de Çengelof'u sevmediğini ve onlar hakkında bu kadar gürültüler etmesi kendi ihtirâsâtından tevellüd etme bir şey olduğunu ve hâlâ Tilkof'un taht-ite'sîrinde bulunduğunu söyledi. Bu Gerasimof aynı zamanda iki refîkini gayet çirkin evsâf ve hasâisi ile tavsîf ve tasvîr ve onlar metropolidlikten tard edilirse Üsküb ahvâlinin birden bire iyileşeceğini bana te'mîn eyledi. [s.10] Mahalli münâzaât ve ihtilâfât hakkında Üsküb yerlilerinden birkaç ileri gelen ile de mülâkât etdikten sonra metropolid Sinesi'nin inzimâm-ı muvâfakatı ile efrâd-ı halkdan birkaç kişi ile metropolidlik erkânını metropolidhâneye yüzleştirmeye çalıştım. Bu husûsdaki maksadım eğer mümkün ise her iki tarafı cem' ile bunların aralarını bulmaya gayret ve bir i'tilâf esâsını tenbîh eylemekden ibâret idi. Bu sûretle mes'elenin genişleyerek Üsküb hâricine çıkmaması ve bi'n-netîce halkın kesb-i müşkilât etmemesi benim maksad-ı intihâbım idi. Da'vetime med'uvvînden yalnız iki kişi yani metropolidhâne meclis a'zâsından Netoma Topolof ve Todor Darankof icâbet ettiler. Nefsü'l-emrde bu iki zât dahi müzâkereye gelip belki efrâd-ı halk metropolidhâneye ayak basmak istemediklerinden arzu edersem mekteblerden birinin mahal-i mülâkât ta'yîn edilmesini umûm nâmına tebliğ me'mûr oldukları için isbât-ı vücûd etmişlerdir. Tabi' ahâlinin bu sûret-i hareketi metropolidlik hakkındaki nefretlerini göstermeye kâfi derecededir. Tüccâr vekâleti siyasetinde ictimâ' etmeliğimiz teşebbüsüne de hükûmet-i Osmaniye me'mûrinin hazer etdikleri cihetle muvâfakat etmediler ve hattâ müteâkiben bazı kimseler vekâlethâneye aşağı yukarı metropolidhânenin diğer çeşidi nazarıyla bakmakta olduklarını bana söylediler. En nihâyet mekteb binâlarından birinde vâki' olan ve papazlar müstesnâ olmak üzere metropolidhâne meclisi ile mekteb encümenleri a'zâsından ve ileri gelen efrâddan mürekkeb bulunan bir ictimâ'da metropolidlik ve alel-husûs Bulgar tüccâr vekâlethânesi hakkında bir sıra şikâyet istima' eyledim. Metropolid aleyhindeki şikâyetin esâsı ve rûhî metropolidhâneye iş görülmediğinden, fa'âliyyetsizlik sevkiyle dûr-ı vilâyet icrâ edilmediğinden ve metropolidlik meclisi kilise ve mekteb mes'elesinden uzak ve bî-haber tutulduğundan ve metropolidhânenin talâk ve nikâh mes'elelerinden başka bir şey ile bu mevki'in ehemmiyet ve haysiyet-i azîmiyesiyle mütenâsib umûr-ı mühimme ile iştigâl olunmadığından münbâis idi. Hele

metropolidin bazı etvârîefrâd-ı halk tarafından şiddetle tenkîd edilmekte ve metropolidin muhâfaza-i haysiyeti bütün şehrin ve civârıkazasının muhâfaza-i haysiyeti makâmından telâkki edilmek istenmekte idi. Hâlbuki metropolid Efendi şehir halkına pek bâridâne tavır etdikden mâadâ ekseriyetle ahâliye hiç görünmemekte idi. Metropolidhâneye kendi eşhâsı alelade ümitsiz dönmekte ve kendilerini dinleyecek bir kimse bulamamakta ve-yâhûd metropolidhânenin Tilkof gibi bed-huy ve kaba bir kâtibi tarafından şiddetle haşlanmakta imiş. Bununla beraber halk metropolid tarafından başlarına çökertilen bu mesâibe pek ziyâde şikâyet etmeyerek göğüs germek teşebbüsünde oldukları gibi eğer istifâ eder ve bu mevki' boş kalırsa yerine diğeri birinin geleceği pek şüpheli ve müşkil olduğundan teessüfden dahi kendilerini alamazlar imiş. Şurasını da ilâve etmekte idiler ki eğer metropolid Tilkof gibi kimselerin taht-ı te'sîrinde zebun kalmasa muâşakat kâbilinden olan hitabâtından mâadâ diğeri neticesi daha vahim kusurlara düçâr olmayacak imiş. Ahâli Sinesi'nin iyi bir takım evsâf ve hasâisini de itirâf eylemekden ve hele arzu ettiğinde hüsni-i hizmet ifâsına ve hükûmet-i seniyye me'mûrini ile münâsebâtında izhâr-ı cesâret ve celâdete muktedir olduğundan daha ziyâde iktisâb-ı muvaffakiyete nâil olabileceğini de söylemekte idiler. En nihâyet halk beş noktada olarak metâlibelerini şu yolda izâh ettiler:

1) Eksarhlık nizâm-nâmesince metropolid meclislerine i'tâ olunan hukûk tamamen verilmelidir ve hiç olmaz ise şehir ve kazâ ve kilise ve mekteb mes'elelerinin bazılarında meclisin fikri sorulmalıdır.

2) Gerek şehir dâhilinden ve gerek hâricten olan eşhâs-ı âdiyenin husûsî ve ictimâ'i birtakım umûr hakkında vâki' olan şikâyet ve müsted'âyâtına şimdîye kadar yapıldığı vecihle metropolidhânenin kapıları kapalı tutulmamalıdır.

3) Şimdiki ihtilâfâtın bâis-i müstakil ve sebep-i yegânesi olan metropolidhâne kâtibi Tilkof ile müfettiş Çengelof me'mûriyetlerinden azl edilmelidir. Çünkü bunlar tarafından metropolid Sinesi üzerine icrâ' olunan te'sîrât sâikasıyla metropolidlik ile efrâd-ı ahâli büsbütün birbirlerinden ayrılmışlardır.

4) [s.11] Mu'allimînden Çarvarof, Papaz Antof ve Galef ile Hasan Efendi yeniden me'mûriyetlerine ta'yîn edilmelidirler. Hasan Efendi müstesnâ olmak üzere diğeri mu'allimlerin metropolidlik dâiresi hâricinde ta'yînleri daha münâsibdir.

5) Metropolidhâne içinden Şandof ailesinin def' ve te'bîdi veya hiç olmaz ise metropolidhânenin ahvâline dair şikk-ı şefe olunmamasını te'mîn eylemek üzere bir tedbîrin ittihâzı zımında nereden lâzım ise oradan Eksarhlığa telkînât-ı müesserede bulunması iktifadır. Kezâlik teşkilât-ı ihtilâliyyeye mensûb kesân ile dahi mülâkâtında bunlar dahi bana Eksarhlığa karşı tatbîk ve icrâ'ya başladıkları muhâsamâta Eksarhlık her cihetçe mağlûbiyetini tasdik ve kabûl edinceye kadar devâm ve {ve} ısrârlarında taannüd edeceklerini söylediler. Onlar mu'allimînin azillerini Eksarhlığın teşkilât-ı ihtilâliyenin kökten izâlesini te'mîn etmeye ma'tûf kat'i ve şedîd bir tedbîr siyaseti gibi telâkki etmektedir. Eksarhlık kendi vekîllerini ihtilâl sergerdelerine karşı sevk ve hareketlerinde teşci' etmek istiyor imiş. Bu halde ihtilâl sergerdeleri dahi Eksarhlık vekîllerinin teşebbüsâtını akîm bırakmak üzere tedâbîr-i lâzımeye tevessül ve vazîfelerini ifâ edeceklermiş. Hattâ eğer icâb ederse maa-t-teessüf tedâbîr-i zecriyyeye dahi mürâcaat el verecek ve teşkilât-ı ihtilâliyenin sukutu itibârı men'edilmek ve teşkilât a'zâsı teşebbüslerini mevki'-i fiile getirmek üzere himâye olunmak için her şey göze aldırılacaktır. İhtilâlciler halkın umûmiyyetle kendi taraflarında olmasından dolayı muvaffakiyetlerine emindirler. Bu cihetle Eksarhlığa taannüd edilmesini nasihat etmekte ve taannüd ve tahzîri sebebiyle bi't-tab'i zuhûr edebilecek olan bazı müessif hâlâtdan dolayı mes'ûliyetin kendi üzerlerine âid olmadığını daha şimdiden beyân etmektedirler. İhtilâlciler metropolid ile onun me'mûrları aleyhinde daha şedîd bir lisân-ı tenkîd isti'mâl ediyorlar. Yukarıda bahs olunan ithâmâtı ihtilâlciler daha başka türlü tekrâr etmekle beraber Eksarhlık tahrîrât-

umûmiyyesinin ibtâl ve feshi ile istidâya hâcet kalmayarak bil-cümle mu'allimînin îadesini ve metropolidhânedeki Tilkof'la beraber Çengelof'un ve Gerasimof'un azlını talep etmektedirler. Tabi' ben kendi tarafımdan bura Bulgarlarının birbirlerini anlamayacak derecede bir zehâb-ı bâtil-ı mütekâbile düşüklerini ve nâ-ma'kûl olan iş bu harekâtın sâyesiyle gerek bizim vilâyât-ı şâhâne umûr-u maarifemize ve gerek teşkilât-ı ihtilâliye bir çok haberler îrâs edildiğini anlatdım. Bi'd-defa'ât vâki' olan mülâkât ve mukâlemâtında Eksarhlığın maksadı komiteler aleyhinde sell-i seyf olmadığı ve bu netîceden uzak olmakla beraber mücerred teshîl-i mesâlih ihtimâmına mebnî ihtiyâr edildiğini izâha çalışdım. Eğer Eksarhlık birkaç mu'allimin azli tedbîrini münâsib gördü ise bunu şüphesiz kilise ve mekteb işlerine doğrudan fâide etmek ve teşkilâta dahi bi'l-vâsita hizmet etmek fikriyle ihtiyâr etmiştir dedim. Hele mu'allimîn-i merkûmenin azli ile teşkilât-ı ihtilâliye bir darbe vurmak fikrini beslememiş olduğu gibi böyle bir fikirde bulunmasına dahi ihtimâl verilemez. İhtilâlciler mu'allimlerin bir dâire-i makule dâhilinde fa'âliyyet-i ihtilâliye muvaffak olamamaları ve bi'l-akis mu'allimlik sıfat-ı resmîyesi miyânında ihtiyâtsizce ihtilâlcilik ederek ale-l-umûm Bulgar mes'ele-i milliyesine fâideden ziyâde mazarrâtı mûcib olmaları acı tecrübesi sevkyledir ki nihâyetü'l-emr Eksarhlık artık mekteplerinde bu yolda ihtiyâtsiz ihtilâlciler mu'allimler bulundurmamak tedbîrini ittihâz etmiştir. Onlara misâl olarak Üsküb pedagoji idâdisinde müdür olan Doktor Ranof ile aynı mektepte mu'allim olan Vikenti A. Anastasof'un ve Kumanova'da mu'allim olan Nikola Zaref'in vesâirenin bu kadar kimselere mûcib-i meşâkk ve mezâhim olmuş olduklarını ve ilh... zikir eyledim. Teşkilât-ı ihtilâliye adamlarından olup Eksarhlık vekîllerine ve me'mûrînine bir fenâlığı dokunan kimseler hakkında hükûmet-i emâretce şiddetli bir hesâb tutulacağı ve bunların biraz ileriye varmalarıyla kendileri hattâ maddeten mes'ûl tutularak mücâz ad edileceğini de [s.12] kendilerine ihsâs etdim. Hattâ bu yolda gayr-ı ma'kul harekât-ı ihâkimâne-nin zaten bir zamandan beri kuvvetini gâib ederek yeniden ihyâ edilmeye muhtâc olan teşkilât-ı ihtilâliyenin asıl kendisine en ziyâde muzırr olduğunu anlatdım. Bu gibi nesâyih ve telkînâtım semeresi olarak nihâyetü'l-emr teşkilât-ı ihtilâliye adamlarındaki tarz-ı ifâde biraz yumuşadığı gibi metâlibâtı da kısmen ta'dîl olunarak şu üç noktada hülâseten izâh edildi.

1) Çarvarof, Papaz Antof'un Üsküb'e ve Galef'in vilâyât-ı şâhânede arzu olunan bir mahalle istida' vermedikleri halde ta'yînleri lâzımdır.

2) Üsküb hâricinde olarak diğer mahallere üç metropolid me'mûrînin tahvili icâb eder. Bu me'mûrlar Tilkof, Çengelof ve Kiraçof'tur.

3) Eksarhlık tahrîrât-ı umûmiyyesi fesh edilmemekle beraber mu'allimîne vazâif-i ta'lîmiyelerinden sonra bu vazîfelerine mâni' olmayacak derecede teşkilât işleriyle iştigâle müsaâde edilmelidir.

Eğer onların işbu metâlibi is'âf edilir ise onlar dahi bil-mukabele ifrât-perver diğer anâsırı zabt eylemeyi ve hele Eksarhlığın vazâifini her cihetce teshîl etmeyi taahhüt ederler. Aksi takdîrde onlar bütün mes'ûliyeti üzerlerinden ref' etmekde ve bundan evvel gönderildiği yukarıda bahs edilen tehdîd-âmiz mektublar muzâddının tatbîk ve icrâ'sını men'e ve metropolidhâne me'mûrlarının muhâfaza-i hayâtlarına muktedir olamayacaklarını beyân etmektedirler. Benim kendi fikrime nazaran bu derece gürültüleri mûcib olan bu mes'ele eğer iki tarafca da hüsn-i arzu ve niyet gösterilerek kezâ iki tarafca bazı müsaâdâta bulursa idi daha çokdan hall edilmiş bulunurdu. Hattâ biraz i'tidâl ve mahâretle ve nihâyet yalnız Çarvarof'un Üsküb'e tekrâr ta'yîni ile iş biter giderdi. Çünkü zaten Çarvarof'un rüfekâsı emâret dâhilinde kendilerine yer bulmuşlardır. Geriye dönmeyi asla hatırlarına getirmemektedirler. Çarvarof pek ziyâde suçlu olduğundan bana şahsen hüsn-i te'sîr etti. Genç, zeki olan bu adam metropolidlik ile teşkilât-ı ihtilâliye arasında en güzel bir vâsita-i ittihâd olabilir fikrindeyim. Bugün ağzı ve yüreği pek ateşli ise de bu hal kendisine büyük bir haksızlık edilmesinden ve hele evvelce haber verilmediği halde Eksarhlık tarafından azl edilmesinden münbâis bir keyfiyet-i muvakkatadır.

Bundan mâadâ Çarvarof asıl Üsküb'te tevellüd etmiş ve Avrupa'da ebeveyni vasâit-i nakdiyesi ile tahsîl görmüştür. Ona bilhâssa bugün dahi ebeveynine bâr olmak ve maîşetlerini daraltmak ağır gelmektedir. Şurası şâyân-ı tezkârdır ki Üsküb ahâlisi ale-l-umûm teşkilât-ı ihtilâliye tarafdarânıdır. Fakat bu tarafdarlık Üsküb'te teşkilât-ı ihtilâliyeyi sevk ve idâre eden eşhâsa sergerdelere olan muhabbetden ziyâde metropolidhâneye karşı beslenen nefretten münbâisdir. Yani bu husûsda menâfi' ve efkârın ittihâdihalkı ihtilâlcilerle birleştirmektedir. İşte bir taraftan metropolidlik ve diğer taraftan ahâli ve teşkilât arasında mütehaddis olan muhâsama bu sûretle kâbil-i izâhdır. Hakikat-i hale bakılacak ve ihtilâfin tabiat ve rengi nazar-ı dikkate alınacak olursa her üç cihetde dahi kendi ihtirâsâtına kapıldığı ayânen görülür. Buraya kadar zikr olunan ahvâl Üsküb'te Siroz'da olan ihtilâfları izâha kâfidir. Vâkı'a vilâyât-ı şâhânenin diğer kasabâtında bulunan ihtilâlcî mu'allimîn ma'zûl olan refikleri ile hemfikir ve hemmeslek iseler de ve onları himâye ve iltizâm fikrinde iseler de Üsküb'te zuhûr eden ve şiddet kesb eyleyen ihtilâfâta muhassıl karışıklıklar hiçbir yerde zuhûr etmemişdir. Çünkü işbu mu'allimîn-i ma'zûleden Siroz'da olanlar yani Atanas Mihailof, Lazar Çitkuşof ve İvan Karaçof gibi eşhâs-ı müstesnâ olduğu halde teşkilât-ı ihtilâliyeye müşâreketden dolayıyani mücerred bu sebeble azl edilenleri yokdur. Bu keyfiyet bir de bazı yerlerde bulunan Eksarhlık vekillerinin mahâret-i azîmelerinden ileri gelmiştir. Bi-l-hâssa bu hal Selanik için şâyân-ı kayıddır. Zirâ orada bulunan şimdilik müfettiş Neçef bu nevi ihtilâfâtın önünü almak için te'mînat-ı kâffeyi hâizdir.

[s.13] Manastır teşkilât-ı ihtilâliyesi şimdiki mu'alliminden bazılarında dış bilemekde ise de ma'a't-teşekkür hâlâ bir takım münâzaâtlarda tahaddüs eylediği yokdur. Bu mu'allimîn teşkilât-ı ihtilâliyenin emir ve iradesine itâat etmek istemeyen kimselerdir. İşbu mu'alliminden yalnız Lazar Tesonof nâmında birisi mahal-i ihtilâl müessesesinden tehdîd-âmiz bir mektub almış ve bu mektubta eğer Manastır'ı kendi ihtiyârıyla terk etmeyecek olur ise mahvedileceği bildirilmiş emâret-i tüccâr vekîli Gospadin Robref daha büyük müşkilâtı zuhûrunda evvel iftihâm etmek üzere Tesonof'un lehinde olarak teşkilât-ı ihtilâliye nezdinde teşebbüsât icrâ' eylemiş ve işbu tarîk-i nâ-savâbdan ayrılmaları için teşkilât adamlarına aynı zamanda telkînât ve nesâyihde bulunmağa çalışmıştır. Bunun üzerine zaten ümîd ve keşf edildiği üzere teşkilât-ı ihtilâliye adamları bu nesâyihî dinlemedikden mâadâ Robref Efendi'ye dahi şedîd-i emsal bir mektub göndererek burada mes'elenin Tesonof'un şahsına doğrudan doğruya âid olmayub bil-akis Eksarhlığın mâruz-zikr tahrîrât-ı umûmiyyesi ile komitecilere karşı ilân edilmek istenen harb ve cidâle karşı bir tedbîrden ibâret olduğunu dahi bildirmişlerdir. Bu mektubta bundan mâadâ vâkı' olan da'vetin ihtilâlciler tarafından kabûl edildiği ve yalnız istikbâlin gâlib ve mağlûbu tefrik etmek istidâdında olduğu ve Manastır'ı terk etmesi icâb eden kesân yalnız Tesonof'dan ibâret olmayub diğer kimselerin dahi bulunduğu ve ancak onların sırası biraz daha sonra gelmekte idiği ihbâr edilmiştir. Nihâyet mektubda Robref'in eğer büsbütün her cihetden yalnız bırakmamasını isterse Eksarhlık ve teşkilât-ı ihtilâliye arasında tahaddüs eyleyen ihtilâfâta müdâhale eylememesi kendisinden ricâ ve taleb olunmuştur. Bütün bu münâkaşâtın neticesi Tesonof'un Manastır'dan Dersa'âdete tebdîli oldu. Robref'e irsâl olunan mektub diğer cihetden bir takım Eksarh me'mûrlarının emâret tüccâr vekîlleri ve me'mûriyyet-i sâiresinin dâimâ komite tarafını iltizâm etdikleri hakkındaki serdiyât-ı tekzîbiyyede hâdimdir. Edirne Vilâyeti dâhilindeki ihtilâfât ve münâzaât hakkında mahâllinden ahz-ı ma'lûmât edemediğimizden dolayı ol-babda ma'lûmât i'tâsından feragat eyleyeceğim.

Buraya kadar zikr olunan ahvâl ve vukuâtdan sonra Eksarhlık ile teşkilât-ı ihtilâliye arasındaki münâsebât-ı mütekâbile hakkında ve ale-l-husûs ileride işbu iki unsur arasında daha büyük nisbet ve derecede tekevvünü muhtemel ve mümkün olan ihtilâfâtın ne sûretle önü alınmak mümkün olabileceği husûsunda kendi efkârımı dahi bast etmeği vecibeden add ediyorum.

1) Her şeyden evvel Eksarhlık tarafından muzırr add edilerek mekteplerden çıkarılan

mu'allimînin azli mes'elesi hakkında iki türlü fikir olamaz. Bu hakk-ı azl şüphesiz Eksarhlığın musaddak ve münâkaşa götürmez hakkıdır. Ancak mâruz-zikr keyfiyet-i azilde hele bazı mu'allimînin azillerinde bir hatâ-ı idarî ve siyasî yapılmıştır. Asıl mahâllinde vâki' olan uzun derin tedkîkâtdan sonra husûl eylediğim fikre nazaran isimleri yukarıda geçen altı yedi kişi hakkında işbu azl tedbîri biraz ağırcaştır. Bu def'alık tahvîl-i me'mûriyyet maa-ziyâdetin hall-i mes'eleye kifâyet ederdi. Kezâ şurada zikre şâyândır ki tahrîrât-ı mebhuse her ne kadar bu azl tedâbîrinden evvel karârlaştırılmış bir şey idiye de ancak azl emrinden sonra ilân edilmiştir. Bu şöyle dursun bir de Eksarhlık bu hareketiyle azl edilmiş olan mu'allimînin tehlikeli kimselerden olduğunu hükûmet-i Osmaniye me'mûrînine anlatmış ve eşhâs-ı ma'zulenin komite eşyaları hakkında müşâreket ve muâvenetleri bulunduğunu zımnen tasdîk eylemiş demek oluyor. Bu hareket pek mâhirâne ve ihtiyâtkârâne bir şey olmasa gerekdir. Kezâlik bundan evvelce de zikr edildiği üzere azl emrini müte'âkib Üsküb metropolid kâtibi Üsküb zâbitasının kulağı müşâbehesinde olan [s.14] mahalli Arnavudlarından O. Ramoye "*Beğendiniz mi? biz fenâ adamları azil etdik artık bundan böyle bize itimâdınız olacak mı?*" diyor ve ona da "*Siz bizzat kendiniz işlemek ve izhâr-ı fa'âliyyet etmek üzere yalnız mu'allimleri azil ettiniz!*" cevâbı veriliyor. Benim fikrime nazaran mes'elenin en güzel çare-i halli Makedonya'da mu'allimlik etmek isteyen kimselerden âid olduğu Eksarh vekîlliğine istidâ edenler azil edildikleri mahallerden gayrı bir yere ta'yîn edilmeliler idi. Çarvarof hakkında müvellidi olan Üsküb'de mu'allimlik etmeye müstesnâ olarak müsaâde edilmeli idi.

2) Mu'allimîn ile Eksarhlık arasında bir takım muhâsamâtın tevliidine ikinci derece sebep olan keyfiyetlerden biri de gerek bidâyet-i ta'yîninde ve gerek muahharen terfi' ve terakki-i me'mûriyyetinde Eksarhlıkca muayyen bir takım usul-ı mukannene ve kat'iyet bulunmamasıdır. Bu husûsta bir karışıklık hüküm-fermâ olması bilhâssa bâdîen teessüfdür. İşte muayyen bir usûl-i terfi' ve terakki olmamak hasebiyle aynı sınıftan me'zûn olarak aynı şerâitde bulunan kimselerin muhtelif ve mütefâvit maâşlar aldığı burada tevarüdden değildir. Bazı ahvâlde dahi tahsîl-i âliyi bit-tamam görmemiş kimseler tahsîl-i aliyü-l-kemâl etmiş mu'allimînden ziyâde mazhar-ı mükâfât olmaktadır. Üsküb mektepleri hakkındaki şu misalleri zikr etmek lâzımdır: A. Arsof beş sômestr tahsîl ile senevi 84 liraya, Matof üç sômestr ile 84 liraya İvan Bananof dört sômestr ile 122 ½ lira, Yordan Anastasof ve Aleksiyef her ikisi de büsbütün idadi tahsîli görüldükleri halde tam tahsîl-i âli müddetini ikmâl etmiş olduklarından birincisi 98 ikincisi 72 lira, Popof yine gimnazya me'zûnu olmadığı halde Avrupa'da musikî tahsîlini bitirmiş olduğundan 72 lira ve mu'allimelerden Kirova beş sômestr tahsîl-i âli ile 90 lira ve mu'allime Karamihailova dört sômestr tahsîl ile 96 lira almaktadır. Çarvarof pedagoji ve filosofi tahsîlini altı sômestr ile ikmâl ettiği halde yalnız 60 lira derecesinde ücret verilmektedir. Selanik'de mu'allim olan ve yirmi dört seneden beri hizmet eden Hırsto Batanciyef senevî 96 lira aldığı halde onun sınıfından me'zûn olan İvan Blagoyef ve Yano Kuşef'e 145'er lira verilmektedir. Mazûl Galef ile Selanik'de Samanciyef Varna'da Nikolof cümlesi pedagoji mekteplerini bitirdikleri ve daha ziyâde tahsîl görmedikleri halde tahsîl-i âli bitirmiş kimselerden add edilerek sıra mu'allimleri miyanına idhâl edilmişlerdir. Şüphem yokdur ki bu gibi adem-i intizâm esbâbı mevcûd oldukça münazaa ve ihtilâf esâsları hâzîrdır. Hâlbuki bu gibi ahvâl bir derece-i tahsîl meşrû ve bir usûl-u makbûl olsa bi't-tab'i suhûletle zâil olur idi.

3) Bundan mâadâ seviye-i idrâk-ı avâmın en fedâkar hâdimi olan ibtidaî ve köy mu'allimlerinin dahi ıslâh-ı ahvâline medâr bir takım tedâbîrin ittihâzı lâzımedendir. Herşeyden evvel kasaba mu'allimleri ile köy mu'allimleri maâşâtı arasında dehşetli bir farkın mevcûdiyeti göze çarpmaktadır. Köy mu'allimleri ale-l-umûm 3-18 lira derecesinde ve nadiren 20-24 lira derecesinde ücret-i seneviye almaktadırlar. Bu maâşın bir mu'allim ihtiyâcâtına kâfi olamayacağı bedîhiyyât kâbilindedir. Böyle sefil bir halde olan köy mu'allimlerinin ekserisi hele hükûmet tarafından düçâr-ı ta'kîbât olunca ve Eksarhlık tarafından dahi her şeyden

mahrum edilince hocalığı bırakıp komitelere iltihâk ederek dağlara tırmanmağa başlıyor ve-yâhûd da Amerika'nın yolunu tutuyor. Kezâlik Gimnazya ve-yâhûd pedagoji mektebi mezunu olup maâşları Eksarhlık tarafından verilen mu'allimînin aldıkları maâş dahi nisbeten gayr-ı kâfidir bidâyet ta'yîninde bunlar 36 lira aldıkları halde darülfünun mezunlarına birden 98 lira veriliyor. İki sene mürûruyla Gimnaz ve pedagoji mezunları maâşlarına yalnız iki lira zam edildiği halde darülfünun mezunlarına 24 ½[s.15] lira zam maâş yapılıyor. Yani aynı zaman için ikinci sınıf eşhâs diğerlerinden on kere fazla bir mükâfât-ınakdiyeye mahzar oluyor. Bu fark o kadar büyüktür ki bunu manâsızlık add etmemek gayr-ı mümkündür. Vilâyât-ı şâhâne günden güne tezâyüd eden fiyat-ı eşyaya nazaran iş bu maâşâtın tezyîdi ehem-i mesâlihendir.

4) Vilâyât-ı şâhâne Bulgar kilise ve mekteb umûrunu temşiyet eden kesân ale-l-umûm terbiye-i kavim husûsunda az çok sâlahiyet-i akliye ve fikriyeye mâlik olan kimselerle bunlar miyanında Makedonya'yı her cihetce güzel tanıyan adamlarıbilmek, fikirlerini sormak ve onları bu işlerle uğraştırmak arzu etmiyorlar. Eğer bu husûsa sûret-i husûsiyyede dikkat edilecek olur ve vilâyât-ı mekteb müfettişleri ile müdürleri nâhiye re'isleri ve mu'allim-i evveller vesâir ta'yîninde daha iyice adamların seçilmesine itina edilir ise şüphesiz ki Makedonya'daki işlerimiz daha yolunda gider. Bulgaristan'da komite işleriyle lekelenmemiş ne kadar Makedonyalı mu'allimlerimiz vardır ki bunlar burada bizce mücib oldukları fâideden ziyâde kendi mahallâtlarında fâideli olacaklarından bilâ-mücâzât oralara îade edilebilirler. Bu makule kesânın bulunub kendi vazîfe-i vatan-perverânelerini icrâ'ya da'vet edilmesi pek ziyâde arzu edilecek şeylerdendir. Kezâlik vilâyât-ı şâhâne dâhilinde dahi kâfi derecede bu yolda ihtiyâtlı mu'allimîn bulunabiliyor. Bunlar mahal-i âidinden terfi' edile edile fâideli olabilecek derecelere getirilmelidir. Tecrübe ile anlaşılmıştır ki Eksarh vekilleriyle teşkilât-ı ihtilâliye adamları arasındaki ihtilâf yalnız mekteb ve kilise umûruna şiddetle vakf-ı inzâr ederek Eksarhlığın teveccühünü kazanan ve aynı zamanda teşkilât-ı ihtilâliyenin fakat ihtiyâtlı tedbîrli uslu erkânından bulunan bir müdürün veya mu'allim-i evvelin idâresindeki mekâtibde zuhûr etmiştir. Bu ihtilâf başka yerlerde de olmuştur. Bu cihetle çok mekteplerde mu'allim-i evvel veya âdi mu'allimler güya asla büyük teşebbüs ve galeyânlara mahal vermeyerek resmi vazîfe-i ta'lîm ile hafî ve vatan-perverâne vazîfe-i ihtilâliyesi dâimâ tevzîn ve hüsn-i teşebbüs etmeye muvaffak olmak istemişlerdir. Bu ahvâle misal olarak âtideki ihtiyâtlı mu'allim-i evvellerin harekâtı zikr edilebilir. Üsküb'te A. Neevfitov Florina'da ve Doyran'da ve Koçana'da Dimitri Mihaylof Gevgili'de Nikola Hirlaf, mu'allimlerden dahi G. Varnaliyef, Tenotençef vesâire... İşte bunun için yine düşünüyorum ki her vilâyet ve kazâ merkezlerinde bari iki vahdetli ve nâmûslu vazîfedâr me'mûr bulunmalı ve bunlar mahal-i âidiyetin itimâdını hâiz oldukları cihetle teşkilât-ı ihtilâliye husûsunda dahi cüzî bir müşâreket-i fa'âliyyede bulunmaları kabûl edilmelidir. İşte bu sûretle mu'allimîn-i merkûme teşkilât-ı ihtilâliye üzerine icrâ'-yı hüsn-i te'sîr edecek ve resmî ve alenî idâre ile gayr-ı resmî ve hafî olan idâre arasında bir hatt-ı ittihâd teşkil ve resmî ve hafî rüesa ile vekilleri arasında ind-el-hace ittifâk ve efdâl-i efkâr te'mîn edecek ve her iki cihetin birbirlerine temâs ederek hüsn-i münâsebâtda bulunmasına hâdim olacaktır. Belki bu husûsun kâbil-i icrâ' olmadığı bana serd edilmek istenecektir ve bu iki türlü fa'âliyyet gayr-ı mümkündür denecektir. Ben bu fikre bir türlü iştirâk edemeyeceğim. Bil-akis eğer muvaffakiyyet olursa ihtilâlcilerle mu'allimler ve papazlar arasına çit ve duvarları fi-mâba'd sed-i sail çekmek mümkün olduğuna kanâat getirebileceğim. Bâ-husûs ki şimdi bir takım hizipler mevcûd olduğundan bunların her birinin idâme-i hayâtına çalışıldığından daha ziyâde muzırr-ı netâyicin aksi halde edilmesi de mümkündür. Bi'l-akis Eksarhlık ve teşkilât-ı ihtilâliye gibi [s.16] vilâyât-ı şâhâne Bulgarları miyanında iki mühim unsurun arasında ancak bâlâda izâh bulunduğu üzere bir i'tilâf ve ahenk husûle getirilmesi mümkündür. Bi'l-hâssa evvelce dahi zikr edildiği vecihle emâret ve vilâyet dâhilinde bâ-husûs daha senlice(?) mu'allimler miyanında hüsn-i idâre ve mahâret-i şahsiye sâyesinde lekelenmemiş birçok kimseler dahi mevcûddur. Tekrâr edelim ki mücerred bu gibi adamlardan işbu maksada hâdim-i netâyic elde edilebilir. Bu

sebeble tesrî'-i keyfiyyet olunmalıdır. İşbu yeni planın tatbîki bi'z-zat vilâyât-ı maarif müfettişlerine havale edilmek ve fakat bundan evvel iyi ve lâıyk mu'allimleri arayıp bulacak ve onların yüreklerini celp edecek müfettişler ta'yîn etmek kâfidir. Mu'allimîn ile her zaman münâsebâtdar olduklarından bu husûsa elverişli mu'allimleri bi-t-tab'i bu müfettişler en güzel takdîr ederler. Bir dakika için olsun bu iki cihetli fa'âliyyetin mu'allimîn için bunun gayr-ı kâbil olduğunu biz de kabûl edelim. Bu halde şu suale cevâb vermek ve bunu evvela halletmek lâzımdır: Acaba Eksarhlık mu'allimîn sınıfı arasında ihtilâl unsurunun ref' ve izâlesine muktedir olabilir mi? Benim fikrime nazaran hayır bu mümkün değildir. Eksarhlığın en ziyâde yapabileceği bir şey varsa o da ayân beyân komitecilik eden sınıflı mekâtib mu'allimlerini me'mûriyyetlerinden azl ve mekteplerden tard edebilmesidir. Hâlbuki bununla da bir şey elde edilemez ve komiteciler temizlenemez. Azl olunan mu'allimler dâimâ kendilerinin neketine sebep olan kimseleri ölüm ile tehdîd edecekler ve teşkilât-i ihtilâliye ile Eksarhlık arasında lâ-yen kat'î' mübârezât olacak ve bunun netîcesi olarak dahi vilâyât-ı şâhânedede dahi emr-i neş'-i maarifemizi ihlâl ve tas'ib eden bin türlü müşkilât zuhûr edecektir. Rüşdiye mekteb mu'allimlerinin içinde az çok usta ve dessâs olanları gâh Eksarhlık tarafınve gâh ihtilâlciler tarafını tutacak ve sâf-dil mu'allimler dahi teşkilât-ı ihtilâliye tehdîdâtından ürkerek dağ yolunu ve eşkıya mesleğini iltizâm eyleyeceklerdir. Mamafih rüşdiye mektebi mu'allimlerinin esâsen memleket dâhilinde bir unsur-u mühim esâsı olmadığını itirâf dahi gerektir. Çünkü bunlar ale'l-ekser koyu kaba halkdan uzak oldukları gibi aralarında başka da bir rabita-i ittihâd bulunmadığından umûm-ı ahâliye te'sîrleri de ehemmiyetsizdir. Hattâ çok def'a halkca onlara nefretle bakılmakta ve maâş havâr amel-mânde kimseler sıfatı verilmektedir. İbtidâî mekteb mu'allimlerinin ve hele köy hocalarının hali büsbütün başkadır. Onlar dâimâ efrâd-ı halk ile temâs ve onların sürûr ve ekdârına da iştirâk etmek ve ind-el-hâce onları yüksek ve tahsîl görmüş aklı ile teşci' etmek mecbûriyyetindedir. Binâen aleyh avâm halka olan te'sîrât-ı mu'allimîn burada derece-i kemâldedir ve memleket dâhilinde hakîkî olarak unsur-u yegâne onlardır. Bütün bu ibtidâî mu'allimlerini de icâb eder ise Eksarhlık azl edebilecek halde midir? Bunlar da teşkilât-ı ihtilâliye a'zâlarıdır. Bu mu'allimler vilâyât-ı şâhânedede bulunan bil-cümle Bulgar mu'allimlerinin büyük bir kısmını teşkil eder ve mikdârlarıda iki bini tecâvüz eyler. Zaten bunların azl ve tardlarına karâr verilse yerlerine adam bulmak mümkün olmadığı gibi bâ-fîrsat bu mümkün olsa yerlerine getirilecek yeni mu'allimîn dahi ihtilâlcî olmayacaklarına kim inanabilir ve bu nasıl te'mîn edilebilir? Sonra meselâ bizim Dersa'âdet'de bir papaz mektebimiz, seminaryâmiz vardır ki her sene buradan mücerred ruhanî olmak ve o mesleğe tevessül etme niyetiyle mezun beş on genç yetişmektedir. Bu adı ve ehemmiyetsiz mikdârı istina ettiğimiz halde diğerleri papaz fistanını atarak meslek-i ruhaniyelerini büsbütün unutarak başıbozuk Makedonya'ya gidiyor ve burada en enseli ihtilâlcî oluyorlar. Geçenlerde böyle ihtilâlcilerden biri Siroz'da vâki' "*Gorni Brode*" hadisesinde celben idâm olundu bu vakayı zikirden [s.17] maksad şunu göstermektedir ki Eksarhlık burnu dibinde ve nezâret-i müteharriyesi altında bulunan papaz seminaryası içinde ihtilâl efkârının dalgalanmakta ve istikbâl komitecilerinin neşv-ü nema bulunmakta olduklarını men' edemiyor ve buna programlarla beraber nasihatler ve lâ-yen kat'î' icrâ' olunan teşebbüsât hâil olamıyor da sonra da Eksarhlığın taşrada olan vekîlleri vilâyâtın en hücrî ve mensî köşelerindeki mu'allimîn zümresi içinde esen ihtilâl rüzgârlarını tevkîf ve izâleye nasıl muktedir ad edilebiliyor? İşte bu sebeble zâhiri ve bilâ-fâideli tedâbîre mürâcaat olunacak bir de sâlîfe-i asr olunan ve kilise ve mekteb işlerimize olduğunca yeni bir devr-i i'tilâf ve sükûnet ihzâr edecek olan planın kabûl edilmesini la-büdd gibi görüyorum ve zannediyorum ki düşünceli ve tecrübeli mu'allim-i evveler müdürler maiyetlerinde bulunan ve ifrât-perver ihtilâlcî olan mu'allimîn-i âdiye üzerine pek mü'essir nüfûz icrâ'sına muvaffak olacaklardır ve bu sûretle teşkilât-ı ihtilâliyenin esâsen Eksarhlığa hiçbir zaman mâni' olmak istemediği ve hasm olması kâbil olmadığı hakikatini çabuk zamanda anlatacaklardır. 2 Teşrîn-i Evvel tarihiyle Üsküb ihtilâl kazâ idâresi tarafından Üsküb ihtilâl

sancak idâresine gönderilen raporlardan birinde aynen şu cümleler mevcûddur: “*Teşkilât-ı ihtilâliyenin en ayân metalibinden biri de kilise ve mekteb umûrumuzun lâyük oldukları derece-i âliyyede her şeyden masun olarak bulunması ve bu uluvviyet-i mevki'den teşkilât-ı ihtilâliyenin de kuvvet ve kudret husûsunda istifâde edebilmesidir. Çünkü zaten teşkilât-ı ihtilâliye mevâdd-ı nizamiyesi kavâid-i ibtidâiyye kâbilinden olarak kilise ve mekteplerinde himâyesini kabûl etmektedir*” Kezâlik çok def'alar bir takım kimselerden ve hele Eksarhlık me'mûrlarından “*teşkilât-ı dâhiliye sufuf-u milletde zeki ve tahsîl görmüş adam bırakmadı bu sebeble biz geri gidiyoruz*” şikâyatını işitdik burası böyle olmakla beraber teşkilât-ı ihtilâliyyede kendi efrâd-ı münevver-i ihtilâl-perverânesini tahsîl görmüş mekteb mu'allimlerinden tedârik etmezse ihtiyâcını nereden ve ne yolda istifâ edebiliyor? Vilâyât-ı şâhânenin ahvâl-i hâzıra-i ictimâ'iyesine nazaran sufufi dökülmüş kalmış olan teşkilât-ı ihtilâliyyeyi teşci' ve ihyâ etmek üzere icâb eden kimselerin menba'-i yegânesi yine zümre-i mu'allimîndir.

5) Bâlâda arz olunan bir takım mevâddan mâadâ vilâyât-ı şâhânedeki umûr-u maarifemiz hakkında bir takım ıslâhât icrâ' edilmesini de vecîbeden görüyorum. Şimdiye kadar edilen acı tecrübelerden anlaşıldı ki ta'kîb olunan maksada bugün mevcûd olan programlar ve tertîbler bizi isal ve maksada muvâfık-ınetâyic hâsıl etmiyorlar. Vilâyât-ı şâhâne Bulgar idadîlerini ikmâl edenler oralarda şerâit-i mahalliyenin icâb ettirdiği fa'âliyyete hâzırlanmadıklarından ya memleketlerini terk ederek Bulgaristan'a geçiyorlar veya yüreklerinden istemedikleri ve gimnazyalarda bu husûsa hâzırlanmadıkları halde ibtidâiyyelerde mu'allim oluyorlar ve-yâhûd sosyalist ve enternasyonalist kimsesiz komiteci şekline geçiyorlar. Memleket dâhilinde bir takım umûr-u mühimme deruhde ve icrâ' edecek ezkiya yetiştirmek için mekteb programlarının saikiyle teşekkül ve tertîbi ve şerâit-i mahalliyeye tevfiği icâb ediyor. Meselâ yalnız Selanik idadisi istisnâ edildiği halde diğer bi'l-cümle [s.18] idadîlerin husûsî programları olmak ve hele programları serbest Bulgaristan idadîleri programına benzememek pek münâsib olurdu. Bu halde bu gibi mektepleri bitiren kimseler Bulgaristan'a gelüb yerleşmek ve daha büyük mekteplere girmek isteyeceklerdir. Çünkü maarif nezâreti mevâdd-ı nizâmiyesi bu gibilere müsaâde bahş etmemektedir. Yani bu adamlar mahsûs hâzırladıkları Makedonya'da kalacaklardır. Manastır'da olan klasik gimnazyası kapanmalı ve buna da idadî nam-ı umûmi verilmeli ve elsine-i atîkâdan Latince ile Yunanca bugün bi'l-hassa vilâyât-ı şâhâne hayât-ı mâddiyesinde zerrece fâide bahş bir te'sîri hâiz olmadığından bunlarılağv ile yerlerine usûl-ü muhasebe, Türkçe ve Fransızca dersleri ikâme edilmelidir. Bu üç derse ve bunların içinde bi'l-hassa Türkçeye pek ziyâde hasr-ı dikkat eylemek ve tadrîs zamanları programda ziyâdeleştirilmek icâb eder. İdadî tahsîlini ikmâl etmiş gençlerimiz Türkçeyi mükemmelen söyleyip yazabilmelidir. İşte ancak bu vechle vilâyât-ı şâhânedeki umûr-u irade-i hükûmetin şubesi için muktedir genç Bulgarlar yetiştirmek mümkün olacaktır. Hilmi Paşahazretleri kendisiyle vâki' olan bir mülâkâtımda bana bugün altmıştan ziyâde güzel Bulgarca ve Türkçe bilir kazâ vesâire tercümanına ihtiyâc olduğunu ve vâki' olan da'vete Türkçe bilir ve binâen-aleyh ta'yîn şerâitine muvâfık ancak bir kişinin icâbet ettiğini söyledi. Eğer bizim bu kadar adamımız olsa idi şuraya buraya kazâlara onları ta'yîn ettirebileceğimiz gibi diğer vilâyet me'mûriyyetlerine de kabûl ettirebilir idik. Tabi' bu sûretle her zaman bize karşı Bulgarların adem-i istihdâmlarından bahs edilince lisân-ı resmi olan Türkçeyi bildikleri hakkında Türk me'mûrları tarafından zikr olunan a'zâra hâcet ve mahal olmazdı. Bundan mâadâ mâruz-zikr dersi güzel görmüş idadî mezunlarımız müessesât-ı husûsiyyede ve tüccâr yazihânelerinde dahi az çok işler bulunabilirdi. Hâlbuki bugün ki kuru nazârî dersler Bulgar idadî mezunlarına bir şey te'mîn etmemektedir. Geçen sene Manastır Bank-ı Osmanî müdiriyeti tarafından Manastır Bulgar mekteb idadîsi müdiriyetine Bulgar gençlerinden Türkçe ve Fransızcaya vakıf birkaç kimsenin tavsiye edilmesi ricâ olunmuş idi. Hâlbuki bizim idadîlerimizde gerek Türkçe ve gerek Fransızcanın tahsîline yalnız parmak arasından nasb-ı nigaha dikkat edilmektedir. Bu husûsda memleket dâhilinde bulunan diğer akvâm mekâtibi programına dikkat etmek kâfidir. Buralarda ale'l-umûm Fransızca ve Türkçe

bâ-lisan daha iyice tedris edilmektedir. İstitrâd olarak burada da arz edeyim ki Türk dili tahsîli Sofya darülfünununda dahi bi'l-hassa nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmalıdır.

6) Diğer cihetden mümkün olduğu kadar daha çok mikdârda Bulgar gençlerini Türk mekteplerine ve bunların içinden şube-i merkeziyesi Dersa'âdetde olan Selanik mekteb-i hukûkuna ve mekteb-i tıbbiye ile kâbile mektebine yerleştirmeye çalışmalıyız. 1906–1907 sene-i tadrîsiyyesi esnâsında Sırp hükûmeti onşâkirdi mekteb-i hukuka yerleşdirdiği gibi Romenlerde on beşkişi ve Rumlar muhibb-âne olarak 20 kişiden sonra kendi kimselerinden de 30–40 adam yerleştirdiler. Bize gelince benim ma'lûmâtıma nazaran geçen sene-i tadrîsiyye nihâyetine kadar hiçbir kimseye muâvenet edemedim [s.19] bu husûsa Eksarhlıkca en ziyâde dikkat edilmek lâzım olduğu gibi hükûmet-i emâretin dahi işbu maksadı te'mîn etmek üzere biraz daha fazla mebâliğ ta'yîn ve tahsis eylemesi icâb eder.

7) Eksarhlık kendi hakkında bir Sinod Meclisi ile bir de muhtelit meclisin mümkün olduğu kadar daha çabuk teşkîl edilmesini istemektedir. Bir an hâlî ve fariğ olmamak lâzımdır. Bâ-husûs ki 1870 senesi fermanı ile zaten i'tâ edilmiş olan imtiyâzât ve hukûka bu talep ne derece tevâfuk etmekte ise o derece de kânun ve adâlete mutâbıktır. Diğer cihetden Eksarhlık tarafından bu talepte ısrâr asla yeni bir mes'ele çıkarmak demek olmayıp gaile-i zâileye kadar mevcûd olan Sinod Meclisi ile meclis-i muhtelîti iâde etmek demektir. Bi't-tab'i hükûmet-i emâret bu husûsta Eksarhlığa muâvenet ve muzaheret kuvviyesini her zaman âmâde eyleyeceklerdir. Şüpheden âzâdedir ki bu mes'ele bizce pek mühimdir eğer bu mes'ele zamanında hall edilmezse bir gün olup Dersa'âdet Eksarhsız kalmak ihtimali de bizce mevcûd olduğu bilinmelidir.

İKİNCİ FASIL TEŞKİLAT-I İHTİLALİYE

[s.20] Bundan on onbeş sene evvel Makedonya'da zuhûr eden “*Bulgar Komiteleri*” vatanperverlikte vâsıl mertebe-i kemâl olan re'îsleriyle hayli seneler büyük teşkîlât içinde tanzîmen ve mütemâdiyen sarf-ı mesâî ederek iğtişâşa hâzırladıkları yerli ahâli vâsıtasıyla en nihâyet 1903 senesinde çıkardıkları ihtilâl-i umûmi sâyesinde tahammül-güdâz olan sûret-i idâreye protesto ve ahâli-i merkûmenin ahvâl-i bed-i iştimâlleri üzerine Avrupa'nın nazar-ı dikkati celb edildi. Acaba bu ihtilâl vaktinde mi yoksa zamanından evvel mi idi. Bu mes'eleyi tarih fasl edecektir. Şimdi mademki mes'ele zuhûr etmiştir muvaffakiyet-i kâmile ile netîcelenmeyen ve fakat hatırlarda nişane bırakan mezkûr ihtilâlden sonra komitelerin devâm edip etmemesi hakkında beyân-ı mütâlaa edeyim. Bu mes'ele hakkında iki fikir vardır: Fikr-i evvele göre artık ihtilâl komitelerinin vazîfesi nihâyet bulmuş ve mademki Avrupa ıslâhâtın icrâ'sını ve Makedonya'da istatûkonun muhâfazasını deruhte etmiştir ihtilâl komiteleri Makedonya Bulgarlarını harabiyetten muhâfazaya muktedir olamazlar. Binâen aleyh sükûnet içinde ve Avrupa'nın zîr-i cenâh-ı muhâfazasında ahâlinin nevyed-i efkârına çalışmak maksadı te'mîne kâfidir.

Buna mugâyir olan fikr-i sâniye gelince –Makedonya mes'elesinin halli husûsunda âmîl-i müesser olmak üzere ihtilâl komitelerinin devâm-ı mevcûdiyeti la-büdd ve lâzımdır. Kendi mütâlaama göre ise işbu ikinci fikir daha metîn ve kabûle şâyândır. Şu kadar var ki 1903 senesi ihtilâl-i meş'umundan sonra nevâkısı anlaşılan ihtilâl teşkîlâtı tebdîl ve tensik edilip ileride ifâ edeceği hidemâtı icrâ'ya ikrâr edilmek ve bu cihetin tervîci lüzûmunu bütün Bulgar ezkiyasının zihnine yerleştirmek muktezîdir. Zîrde beyân olunacağı üzere şurada zikr edeyim ki “teşkîlât-ı ihtilâliye”nin yalnız mevcûdiyeti bile Türkiye'de bulunan ahâli-i Hristiyanîyenin te'min-i hal ve mevkiine kâfi ve kâfildir.

İşte bu hal devâm ettikçe komiteler de bâki kalacaktır. Bunların imhâsı hakkındaki her tecrübe ve teşebbüs-ü ahâlinin ve ezkiyanın muhâlefeti ile hükümsüz kalacak ve belki de arzu olunmayan bir sûrette reddedilecektir. Bundan başka âfî-üz-zikr esbâbdan dolayı ihtilâl teşkîlâtının

muattıl bırakılabilmesi husûsunun dahi hatırlara getirilmemesi lâzımedendir. Evvela –bir kere komiteler mahvedildi mi hükûmet-i Osmaniye ve onu iltizâm eden hükûmet-i sâire artık intizâm ve istirâhâtın iâde olunduğu Avrupa'ya beyân ile ıslâhât ve Avrupa kontrolünün icrâ' ve tatbîkine lüzûm kalmadığını iddia edeceklerdir. Bu ise eski hale ric'at demektir ki Bulgar âmâl-i malûmesinin husûle gelmesinin hâdimi ve mukaddemâ muvaffakiyet bahşâsı demek olan şu hal ve zamanın bir daha elde edilebileceğini kimse te'min edemez. Fi-l-hakika Edirne ve Makedonya'da Bulgar kavminin maruz kaldıkları ta'kîbât komitelerin zuhûru tarihinden daha eskidir. Bulgaristan'ın Balkan şib-i ceziresinde en muktedir bir hükûmet olmasını çekemeyen hükûmet-i sâire Makedonya ve üzerinde Bulgar milleti mensûbiyetinden adeden oralardaki sâir Hristiyanlara galip ve daha fa'âl idüklerini Türkiye'ye ihtâr ve aleyhlerinde iğzâb etmektedirler. Dinen ve lisânen emâret ve eyalet Bulgarlarıyla müttehîd olmalarından naşi Makedonya ve Edirne Bulgarlarının Bulgaristan'a iltihâka bi't-tab'i meyyâl olmaları lâzım geleceğini gören Türkiye Bulgar milletinin en tehlikeli bir kavim olduğunu mantıken hükmetmektedir. Bu sebepten dolayı Hükûmet-i Osmaniye aleyhimize olarak Rum ve Sırp düşmanlığının tezyîdine gayret ve milletleri seviye-i vâhideye irca' ile cümlesini mu'attal bir halde bırakmağa sarf-ı makderet ediyor.

Avrupa kontrolü kalkacak olur ise Hükûmet-i Osmaniye kollarını kavuşdurub eski dehşetini gösterir. Hükûmet-i müşarunileyhaca yalnız komitelerin ve Bulgar çetelerinin mahvını arzu ettiğini düşünmek bir hayaldir. Maksad-ı hakîkî ise bâlâda zikr olunandır.

Saniyen- Makedonya ve Edirne'de hal-i fetret-i irae ve Hükûmet-i Osmaniye'nin yolsuzluğuna karşı protesto edip intizâmı iâde etmek ve Hristiyan ahâlinin mal ve can ve nâmûsunu taht-ı te'mine almak ve ahâlinin idâre-i Osmaniyyeden adem-i hoşnudiyesini göstermek için ihtilâl komitelerinin mevcûdiyeti elzemdir. Ahâlinin adâletten mahrum bir idâre altında zebun kalmadığını Avrupa'ya gösterecek mezkûr komitelerdir. İbtida-yı umûrda yalnız bir hüsn-i insaniyet-perverâne sâikasıyla müdâhale-i siyasiye vukû' nadir olduğundan Avrupa hükûmetini Makedonya ahvâline tevcîh-i nazara ve orada ıslâhât icrâ'sına sevk eden cihet ancak kıta-i mezkûreden Balkanlara ve dolayısıyla Avrupa'ya sirâyet edebilecek hal-i iğtişâş korkusudur. Komiteler ise Avrupa siyasetini Türkiye'deki akvâm-ı Hristiyanıyenin maruz kaldıkları ahvâle karşı dâimâ teyakkuz-ı güzâr olmaktadır.

[s.21] Sâlisen – Ahâlîde fikr-i hürriyetin bekâsına hâdim olmak ve üzerlerine taslît edilen Türk eşkiyasına karşı müdâfaa-i nefis ve hukûk eylemek ve Makedonya'da tebdîl-i milliyet maksadıyla hükûmetleri tarafından sevk olunagelmekte bulunan Sırp ve Rum çetelerine karşı durmak için kezâ Bulgar ihtilâl çetelerinin vücûdiyetine lüzûm-ı kat'i vardır.

Hulâsa Rila Dağı'nın iki tarafında bulunan Bulgarlar arasında idâmesi lâzım olan hüsn-i münâsebâtı takviye ve Makedonya'da ümid-i istikbâlin tevsî'ine karşılık olmak üzere

Bulgaristan Emâret-i müstakilesinin de Makedonya hakkındaki âmâl-i ma'lûmesini te'min için Bulgar komitelerinin vücûdu ehem ve elzemdir. Şimdi hal-i hâzıra nazaran teşkilâtın ta'kîb etmesi lâzım gelen meslek-i ihtilâlin ne sûrette olması icâbettığı mes'alesi tevellüt eder: Makedonya ve Edirne'de îka'-i şûriş için teşkilât-ı ihtilâliyece mukaddemâ her türlü vasâite mürâcaat mecbûriyeti var idi. Makedonya'da muhtâriyet-i idâreyi te'sîs-bâdi olacak Avrupa müdâhalesini celbe sebep olan bir ihtilâl-i umûmi esbâbını tehiyye-i maksad-ı âlîsiyle işe mübaşeret etmiş olan teşkilât-ı ihtilâliye meslek-i muvaffıkda birçok müşkilâta teşâdüf edeceğini temyiz edemedi. Selanik'te dinamitle edilen sû-i kast netîcesinden istihsâl-i menaffı olduğuna mukâbil teşkilât-ı mezkûrenin hâzır netîceler tevlîdine bâis olan ahvâl de yok değildir. Harekâtdaki sür'ât te'âmüle meydân bırakmamış ve gayr-i ihtiyâri bir takım yanlışlıkların zuhûruna sebep olmuş idi. Bu hatâlar miyanında teşkilât-ı idâre nâmına olarak birçok kıtâller icrâ' ve ahâliden cebren para ahz ve gasp olunmuştur. Halkın emniyeti münselib olmamak için ahvâl-i sâika-i müte'essifenin yalnız o vakte mahsûs ve bir mecbûriyyet-i kat'iyye

tahtında bulunduğu lâzım gelenlere anlatmalı idâre-i zâlîme-i Osmaniyeden istihlâsı zaman-ı medîde muhtâc olduğu herkesçe malûmdur. Hal-i hâzıra nazaran teşkilât-ı ihtilâliye de sabır ve te'ennî ile ta'dilat ettirmek icrâ'sı lâzım geleceği fikrindeyim.

Evvelen- Teşkilât-ı ihtilâliye programından bütün dinamit ve suikastlar ihraç edilmeli. Zirâ bunlar Avrupalı'yı hiddetlendirmeye ve ihtilâlcilere İdâre-i Osmaniyeden bî-hak müteşekkî add edecek yere efkâr-ı müfrite gürûhu nazırıyla bakılmasına sebep olmaktadır. Bir de muhatâblarına muhtâc olduğumuz Avrupalıların menâfi'ne mugâyir harekâtdan mücânebet lâzımdır.

Saniyen- Teşkilât-ı ihtilâliye için teşkîli lâzım olan çetelerin tertîbi tecârib-i ahireye ve hal-i hâzıra muvâfık olmalı. Büyük çeteler tertîbi yalnız dâire-i hareketleri dâhilinde bir bâr-i girân olmakdan başka teşkilât-ı ihtilâliye için de bir muhatâra ve zarar-ı muhtemeldir. Kalabalık bir çetenin harekâtı müşkil ve keşfi ehlidir demek olmuyor ki hem insanca ve hem de eslihâ ve mühimmâtca zarar vardır. Müsibet-i azîm ahâlinin kuvve-i maneviyesinde kesr edeceğinden şüphe yoktur. Büyük çetelerin yerine her dâire dâhilinde beşer ve-yâhûd yedişer kişilik küçük küçük çetelerin fa'âliyyetde bulunması müreccahdır. İcâbında bu küçük çetelerin birleşip büyük çete teşkîl eylemeleri de mümkünâtındadır.

Bulgar ahâlisinin Rum ve-yâhûd Sırp çeteleri tarafından tehdîd olundukları yerlerde bizim çeteleri teşkîl edenlerin adedi düşmanlardan ziyâde ve daha iyi eslihâ ve bol cebehâneyi hâiz bulunmalı. Ol-zaman diğer dâiredeki çetelerin efrâdı ve mikdârı hadd-i asgârine tenzîl edilmeli. Bu sûretle ol dâire ahâlisi daha az mikdârda çeteleri beslemeğe mecbûr olur ve hükûmet-i mahalliyenin de daha az ta'kîbatına maruz kalur.

Bu esnâda teşkilât-ı ihtilâliye tarafından kemâl-i mahâret ve dikkat ile icrâ' ettirilecek bir cihet vardır ki o da umûmiyetle çete efrâdının mikdârı tedricen tenâkus etdikçe bu noksanı his olunmayacak sûretde "*milis usûlüyle*" ikmâle ahâliyi alıştırmalı. Her köyden otuz ve-yâhûd yirmişer müsellaah adam çıkarabilmeğe muvaffakiyet husûsunda çetelerin adam lüzûmu kendiliğinden zâhir olur. İşte ol-vakit "*mes'ele-i ihtilâliye*" celb-i muhabbet bir renk ve şekil alır. [s.22] Ve herkesin iddiası vechiyle Bulgaristan emâretine geçen çetelerin şemateti değil belki bütün ahâlinin idâre-i Osmaniyeden adem-i hoşnudiyesi netîcesi olduğu Avrupa enzârında tebeyyün eyler. Bununla beraber emâret dâhilinde çete teşkîline ve hududdan mürûruna müsaâde etmemeli. Sûret-i hafîyyede icrâ'sı mümkün olmayan şu hal bir mes'ele-i dâhiliye olmayıp Bulgaristan'ın teşvîkât ve agvâatı semeresi idüğine hükmetdirir. İşte bunun için lüzûmu olan çete efrâd ve rüesâsı yerli ahâliden müntehab olması müreccahdır. Kumandanların metîn ve mücerreb adamlardan olmak şartıyla dâhil-i emaretden i'zâmı mümkündür. Bunlar kasaba ve karyelerden tacir, sanatkâr ve-yâhûd berber gibi ikâme olunuyor ve hizmet ettiriliyordu ise gündüzün âşikâre hududu geçen bazı voyvodalardan daha ziyâde müfîd olurlar ve biri hükûmet-i mahalliyenin eline düşecek olsa bile ne emâret mes'ûl ve ne de Eksarhlık maznûn olur.

Sâlisen- Bâlâda zikr olunduğu üzere çetelere adam lüzûm-u his ettirecek sûret ahâli-i mahalliyeyi çetelerin iâşe ve ibâtesi için bir takım mesârif ihtiyârından vâreste kılar. Teşkilât-idâreye karşı bedbaht ahâlili minnetdârdır.

Rabien- Teşkilât-ı idarîyeyi bir takım hüküm i'tâsıyla iştigâlden vâreste kılar. Mezkûr idâreye muhavvel olub arız ve amîk tedkîkât-ı adliyyeyi müstelzim bulunan birçok husûsâtta belki bir ailenin mahvını mücib olacak hüküm-ü acil i'tâsıyla ahâlinin efsâd-ı ahlâkına vâsita olmakdan idâreyi masûn bırakır.

Hâmisen- Eksarhlık vasâit ve a'zâsına muhâlefet etmekten ise teşkilât-ı idâre bunların icrâatını tahlîl etmeli ve her ne kadar menba' muhtelif ise de münâsib yer olduğunu kendilerine ifhâm ile maksadın husûsuna birlikte çalışmalı.

Sadisen- Herhangi bir Bulgar komitesi olur ise olsun tüccâr vekîllerimizin her nev' tahlîlât

iraesinden gerü durmamalı bunun fâideli olduğuna fikr-i muhâlif bulunamaz. Maatteessüf şurasını zikr edeyim ki tüccâr vekîllerimizden bazıları teşkilât-ı ihtilâliye a'zâsından büsbütün mütehayyirdir. Bunun için vekîllerimize ma'lûmât vermekden imtinâ' ederler. 1906 senesi Siroz'da Bulgar tüccâr vekîli bulunan Gospodin Rikakar Kojoharof me'mûren Nevrekop, Razlık ve Drama'ya gönderdiği vekâlethâne me'mûrlarından bazılarına komite mensûbîni yardım etmek şöyle dursun herifleri aç bıraktıktan başka geldikleri yere avdet etmeyecek olurlar ise öldüreceklerini bile makâm-ı tehdîde beyân etmişlerdir.

Sâbi'an- Siroz, Kesriye, Menlik gibi ekserînin Sırp veya Rumlarda olan mahallerde Bulgarlar mahsûlâtını istedikleri gibi satamadıklarından dolayı Türkler ve-yâhûd Rumlar müstefid olmaktadır. Bulgarlar tarafından Rum ve Sırp'lara karşırekâbet-i tüccâriye ekseriyet teşkil edebildikleri mahallerde mümkün olabilir.

Sâmin- Ahâliye karşı muâmele-i bâride icrâ'sından tevakkı etmeli ve herkesin hâiz olması lâzım gelen serbest-i hürriyete mâni' olmamalı. İdârenin müdâhalesi ol-babda vukû' bulacak talep üzerine vukû' bulmalı. Teşkilât-ı idâreye intisâb peydâ etme husûsu da ihtiyârî olmalı ki bir mecbûriyyet tahtında intisâb peydâ edenlerden idâre tathîr edilsin. Bu sûretle idâre a'zâsının hükûmet-i mahalliye eline düşmesi güçleşir. İdâre-i ihtilâliye a'zâlığı hürriyet-perverâne bir mekteb olmalı.

Tâsi'an- Çantalarda kilidli ve mahzenlerde mahfûz bulunan bir takım evrâk ve eslihâ aşâğıya zikr edeceğimiz sûretle hükûmet-i mahalliye'nin eline geçmeyecek sûrette hüsn-i muhâfaza edilir ise birçok vatan-perverâninin zindânlara atılmasına ve-yâhûd nefy edilmesine meydân bırakılmamış olur. En nihâyet teşkilât-ı ihtilâliye vazîfe-i mevdûasını ifâ yani Makedonya Bulgarlarını âlâ ve nâil-i hürriyet edebilmesi için en evvel nefis-i idârede ıslâhât icrâ'sı ve mes'ele-i ihtilâliyyeyi [s.23] nigehdâr etmekden başka bir işe yaramayan vatan-perverlik kisvesi altında yalnız menâfi'-i şahsiyelerine çalışan bir takım eşkıyânın komiteden ihrâcî lâzım gelir. Böyle vatan-perverânın üç seneden berü Bulgarlara îrâs ettikleri mazarrât Türk, Rum ve Sırp'ların tecâvüzâtından daha ziyâde olduğuna şüphe edilmesin. Gotse Delçef, Damyan Gruef, Yankof, Davidof, Uzunof, Luka İvanof'un Makedonya'da terk-i hayât etmeleri ve Sarafof, Matof, Pera Toşef, Garvanof gibi rüesa-yı kirâm ve bahadırânın mevki'-i maarikeden çekilmeleri mes'ele-i ihtilâliyyeye bir hazine-i tedennî te'sîr etmiştir. Çetelerin kumandası ekseriya henüz tecrübe görmemiş ve millet için müfid veya muzırr olacak işleri tefrîkde mesleğe hâsıl etmemiş adamlar eline kalmışdır. Birçok kasaba ve kurra'da çete idaresi eyâdî-i esafilde kalarak komitenin kuvveti icra-yı mezalim ve âşikâra vasıta olmuşdur. Ber-vech-i atı zikr edeceğim vakâyî vatan-perver nâmınıtakinan mahlûte-i gürûhun îrâs ettiği mazarrâtı pek güzel tasvîr eder:

1) Rumlara dehşet îkâ' için komite ve voyvodaları tarafından geçen sene çeteden üç fedâi gönderilib "*Drama'nın*" tâ ötesinde bomba endâht etdirilmiş idi. Fedâiler bir Türk bir Rumu itlâf edip ve bir Museviyi yaralayub mahv oldular. Bulgarlar ise bu hareket-i kûtâh-bînânenen urmak için şu bir al(?) kaldırışdan otuz senelik mesâîyi gâib eylediler. "*Drama'da*" ne kadar Bulgar var ise tevkîf olundular. Bunlardan bazıları habs ve bir takımı nefy edildiler. Salıverilmiş olanları da şehirden firâr etdiler. Dâhil-i şehirde Bulgar cemaati teşkîli imkânı da kalmadı.

2) Bâlâda zikr olunan "*Drama*" sû-i kasdını ika' eden aynı voyvodalar "*Drama*" kazâsının "*Dolak*" karyesine çete gönderüb mezkûr köyde bulunan bir tek Rum hânesine geceleyin ateşe verdirmişlerdir. Mezkûr Rumu telef edemeyen çetenin firârından sonra köyde bulunan en mütecessis Bulgarlardan on kişi tevkîf ve beşer sene müddetle habse ilkâ edildi. Şu hareket-i câhil-âne bir Rum muhbirin kulübesini ihrâk etmenin gâye-i mazarrâtı oldu.

3) Mezkûr "*Dolak*" karyesinden sonra Zihne dâhilinde "*Klepuşna*" karyesine tecâvüz edildi. Mezkûr karyede mevcûd bulunan yalnız yedi Rumdan beşi itlâf, cümlesinin hâneleri ihrâk olundu. Bu sırada iki ve üç yaşlarında iki de sibyan telef edildi. Hükûmet-i mahalliye tam

yirmi altı Bulgar genci tevkîf ve habse ilkâ eyledi. Bu vak’adan sonra da karyede Rum çetesi zuhûr edildi ki Bulgarlar için azîm bir darbedir.

4) Aynı Bulgar çetesi 18 Temmuz sene 907 tarihinde İngiliz zâbiti miralayı Eliot’a karşı hayâsız hareketini de icrâ’ etdi. Bu sebepten dolayı da on yedi Bulgar üçden on yedişer seneye kadar habse mahkûm edildi.

5) 14 Haziran sene 907 tarihinde bir Bulgar çetesi Tikveş’in “*Provedenik*” karyesine civâr koruda dört Müslüman oduncuya taaddî ettiler ve hiç birini itlâfa muvaffak olamadılar. Hükûmet-i mahalliye bu vak’adan bil-istifâde mes’ûliyeti “*Resovo*” ve “*Provedenik*” karyeleri Bulgarlar ahâlisine atf ederek iki kişiyi beşer sene habs cezasıyla mahkûm eyledi.

6) Temmuzun otuzunda Ustrumça’dan avdet eden yetmiş yaşında bir ihtiyâr Rum’un Bulgar çetesi tarafından itlâf edilmiş olması üzerine Rumların ihtiyârıyla Ustrumça’nın Monospitovo, Şevo Murtivo ve Robovo karyeleri Bulgarlarından en gözû açıkları habse ilkâ edilmiştir ve müsâraaten birçok ziyâna giriftar olduktan sonra ancak muhallis-i giribân edebilmişlerdir.

7) Dokuz ay mukaddem Rodine komitesi Rum nüfûzuna mağlup olan ve bazen de Rum patrikliğini tanıyan “*Kronpelevo*” karyesi Bulgarlarını tehdîd maksadıyla mezkûr karyeden dokuz Bulgarı bilâ-kabahât telef etmiştir. Komitenin şu hareket-i tecâvüz-kârânesinden müte’essir olan maktûl Bulgarların akrabası komiteye âid olup karyelerinde mahfûz bulunan beş yüz yirmi altı adet şifreli mektubu hükûmet-i mahalliyyeye tevdi’ eder. Mezkûr mektublarda ismi zikr edilmiş bulunan Bulgarların taharrî edilen hânelerinde de diğer iki yüz mektub bulunub tamâm altmış kişi tevkîf ve cihet-i [s.24] adliyyeye tevdi’ olunur ve evrâk-ı mezkûrenin inkişâfından evvel Amerika’ya gitmiş olan diğer yüz Bulgar da avdetlerinde tevkîf edilmek üzere gıyaben mahkûm edilir. Tevkîf olunanların yirmi altısı mahkûm edildi. Bunlardan Hırsto Ketidorof şiddet te’sîrinden mahbusda tesmimen intihâr eyledi.

8) Geçen sene “*Gümülcine*” civârında dört kişilik bir çetenin mevcûdiyeti Bulgarlar tarafından ihbâr edilmekle mezkûr çete mahv edilmiştir. Elbette çetede Apostol Voyvodanın kâtibi hâzır bulunduğu için merkûm voyvodanın bil-cümle evrâkîhükûmetin eline geçti ve evrâk-ı mezkûrede isimleri muharrer olan eşhâsın hâneleri taharrî olunarak yüz kadar da şifreli evrâk meydâna çıkarıldı. Tumba Karyeli “*Stoykof Hasırcıyef*”in hânesinde komitenin evrâk-ı adliyesi ile bir bomba me’mûriyyet-i hükûmet tarafından ele geçirildi. Bu keşfiyât üzerine seksen kişi tevkîf olunub altmışı mahkûm edildi. Tumba Karyesinde ele geçen evrâk-ı adliye pek garîbdir. Bazı Bulgar ahâlisinin komite tarafından düçâr olduğu mezâlîmi hâkî komite ilamatı bi-muhabba Stoykof’un evinde alıkonmuş köylünün biri kendine âid olmayan bir ceviz dalını hânesinde sakladığı için komitenin karye mahkemesi komisyonu tarafından iki mecdiye ceza-yı nakdi i’tâsıyla, öküzlerine ziyâdece kırma verdiğinden dolayı oğluna bir şamar atan diğer köylü komiteye on beş guruş, üçüncü bir köylü de civâr karyeye gitmek isteyen komite re’îsine muvakkaten esterini vermediği için seksen guruş i’tâsına mahkûm edilmişlerdir.

9) 30 Mart sene 907 tarihinde “*Gevgili’nin*” “*Bogdani*” civârında dört avanesiyle itlâf edilen “*Zafir*” (Bulgarca metinde şahıs “*Zafo*” olarak adlandırılmıştır, 34) voyvodanın üzerinde yüz yirmi adet mektub (Bulgarca metinde 102 mektup ele geçirildiği ifade edilir. Ayrıca yakalanan 50 kişiden 30’unun mahkûm edildiğinden bahsedilir, 34) bulunmuşdur. Yüz iki kişi tevkîf olunub ellisi mahkûm edilmişdir. Mu’allim Mihail Popkoçef zindâna atılmışdır. Mu’allime Sofya Kirova ile köylülerden biri üçer sene mahkûm edilmiş ve diğer mevkûfın yedişer sene küreğe konulmuşdur.

10) Geçen sene Siroz’un “*Sakafce*” karyesi civârında asker ile Tasko Voyvoda arasındaki müsâdeme de altmış beş adet şifreli mektub tutulmuşdur. Bulgarların ta’kîbi muhikk idîğünü irâe için Hilmi Paşa mezkûr mektupları tab’ iddirüb bütün konsoloslara tevdi’ etmiştir. Mezkûr mektuplar yalnız kıtal ve rezâilden bahseder. Kırk üç Sirozlu Bulgar ve üç mu’allim onar sene

ve bir köylü dört sene habs cezasına mahkûm edilmiştir.

11) Geçen sene helâk edilen Tikveş voyvodası "*İvan Vaiskaliski*"nin üzerinde Tikveş Bulgar mektebi mu'allim veşâkirdânı ile olan bütün muhâberâtı hükûmetin eline geçmiştir. Mu'allimlerin hânesinde icrâ' olunan taharrîyyât neticesi olarak bir hayli şifreli mektublar çıkarılmış yirmiyi mütecâviz Bulgar habse ilkâ edilmiştir. Üç mu'allim ile "*Eftimiya Boşkova*" zindâna atılmıştır.

12) Tikveş komitesi tüfenk iştirâsı için Tikveş ahâlisinden iki yüz lira talep eder. Ahâli-i merkûme bir sene evvel para verdikleri halde bir tüfenk bile alındığını görmediklerinden taleb-i vâkiyi is'af etmeyince komite tarafından bir ay tehdîd "*Atanas Çekof*" nâm Bulgar çarşı üzerinde itlâf ediliyor. Birçok mevkûfiyyet miyanında taht-ı tevkîfe alınan kat'ıl "*Tefo Taşof*" komitenin bütün esrarını fâş eder. Merkûm idâmiye, diğerleri onar on beşer sene habs cezasına düçâr olurlar.

13) Selanik'de komite "*Koço Maçanof*"dan üç lira iâne talep eder ise de merkûm kendilerinin teşkilât-ı ihtilâliyye a'zâ olarak kabûl edilmediğinden bahisle evvela meblağ-ı mezkûru i'tâdan imtinâ' eyler ise de badehu tevbe eder ve komite tarafından da kabûl edilir. Ancak Maçanof komitenin idâresini tenkîde başlar ve komite ile aralarındaki münâkaşa bir sene kadar devâm eder. Bu esnâda me'mûrîn-i hükûmetin eline geçmiş bir mektub mündericâtı bazı şüpheli celb bulunmağla mu'allimin hânesi taharrî edilir ve komitenin bütün harekâtını mübeyyin yüz seksen sahîfelik bir yevmiye defteri meydâna çıkar. Her iki gimnazya mu'allimlerinden on onbeşer kişi ile beraber cem'ân yirmi sekiz kişi tevkîf edilir. Mevkûfiyyet-den bazıları mahkûm ve bazıları mahbusda telef olur. Mütebâkisi de dokuz ay habs olunduktan sonra kurtulur. Komite bu hadise de üç lira için bu kadar adamdan başka tamm iki bin lira ziyâna girer. Rodos'da [s.25] fevt olan mu'allim "P.Rakova"nın ziya'ı ise hiçbir şeyle tazmîn edilemez.

14) Geçen sene Teşrîn-i evvelinde Demir Hisar'ın "*Kruşevo*" karyesinde "*İnceto*" nam-ı diğer "*Stoyan Dimitrof*" voyvoda komite tarafından idâm cezasıyla mahkûm edilir. Bi'l-ihitida Mehmed Sadık namını alan merkûm, Demir Hisar'da hükûmete teslim olub bütün komite mensûbînini hükûmete ihbâr ve eslihâ vesâire mahfûz olan mahalleri irae' eyler. German karyesi civârında ki mağarada hükûmet üç yüz bomba komiteye dört bin franga mal olan "*bomba endahtına mahsûs bir makine*" birkaç sandık fişenk ve dinamit elli kadar tüfenk bulunur. Yüz kadar ahâli hânelerini terk ile firâr ederler. Kırk kişi kadar en ağır ceza ile mahkûm olurlar.

15) Bu sene mayıs ayının yirmi dördünde Demir Hisar'ın "*Petrovo*" karyesinde Mito Kukulef nâm şahıs kerîmesini köy bekçisi Angoyanef'e tezvîc eylemesi komite tarafından emr ediliyor. Kız bekçi karısı olmak istemediğinden dolayı Mito komitenin işbu emrini infâz edemediğinden yarım lira ceza-yı nakdi i'tâsıyla mahkûm edilir. Merkûm işbu ceza-yı nakdiyyeyi i'tâda te'hîr eder. Komite ise buna müsaâde etmeyüb çarşı ortasında merkûmu darb etdirir. O esnâda devreye giren yüzbaşı mes'eleye agâh olub sekiz Bulgarı tevkîf eder. Lako Yanef, Mito Nikolof, Stoyan Petrof, Yorgi Stoyçef, Hristof, Stoyan İlyef, İvan Lakof ve İstoyli Tasof tevkîf edilir. İki on beşer ve altısı dörder sene habs cezasıyla mahkûm olur.

16) Siroz'un "*Gorno Brode*" karyesinde devâm eden münâzaât ve münâkaşât neticesi olarak orada komite mensûbîni iki hizbe inşikâk eyler. Birinci hizbin riyasetini deruhde eden İvan Jilef ile mu'allim Dimitri Trandafilof köylülerden Hristo Stoimenof, Yorgi Hristof ve Mihail Pop Hristof'u katl etdirir. Hizb-i sâninin riyasetinde bulunan Yorgi Katibof Ramazi'nin katlinden mü'essir olarak komiteye âid eslihâyı sirkatla düşmanına karşı komak için bir çete teşkiline kalkışır. Mayısın on dokuzuncu günü mezkûr karyede Pop Atanas'ın hânesinde iken muhâlifleri tarafından sıkıştırılır ise de bir çaresini bulub firâr ve tahlîs-i giribân eyler. Bundan sonra ergeç katl olunacağını teykkûn eden Kâtibof hükûmet-i mahalliye ile hafiyyen muhâberâta başlayub mazhar-ı afvv-ı şâhâne olur ise komitenin birçok esrarını fâş edeceğine beyân eder. Haziranın

dördünde mazhar-ı afvv-ı âli olacağı kendisine tebşîr edilince merkûmda Andon Andonof nâmındaki şerîki ile hükûmete teslim olur. Komite mensûbîni olan birçok kimseleri hükûmete teslim ve mevâdd-ı infilâkiyeyi hâvî komite depolarını irâe eyler. Otuz iki Bulgar taht-ı tevkîfe alındığı gibi biri “*Leskov*” civârında diğeri Gorno Brode’de Sultana Stoyanova’nın evinde iki depo meydâna çıkarılır ise de mezkûr depolarda bir şey bulunmaz. Kâtibof’un adamları dalâletiyle aranılan hâneler miyanında Hristo Gorgiyef’in evinde 25 bombayı hâvî bir sandık bulunur. Lağımçı Hristo Gorgiyef ve İvan Meçkof’un şahâdetiyle Gorno Brode karyesi komitesinin re’îsi oldukları tebeyyün eden Trandafil ve Jilef Teşrîn-i evvelin on beşinci günü Siroz’da celb olunur ve bir hayli kesân da üçer beşer sene habs cezasına mahkûm edilir.

17) Bu senenin Martında Cumâ-i Bâlâ komitesi kasabadan Stefan Stoyçef ve Marko Nikolof’u çağırıp hesâbına olarak ahâlden iki yüz lira iâne toplamasını emreder. Merkûmlar kendilerine âid olan hisseyi te’diye hâzır iseler de ahâlden para cem’ine cesaret edemeyeceklerini söylerler. Komite Cumâ-i Bâlâ’nın “*Padej*” karyesinden dahi talep ettiği parayı tahsil edemediğinden dolayı gazaba gelerek mezkûr karye ahâlisini te’dib zımında Petraki Kitanof nâm voyvodayı i’zâm eyler. Merkûm voyvoda ahz eylediği ta’lîmat mûcibince köye girüb Nikolo Hristof, Sepasi Yanef, Yani Mitref, Kole Goşef Stoyço ile Angeli Stoyçof’u bağlayarak civârdaki ormana çıkarır ve elli gün sonra bedbahtların leşleri bulunur. Fakat komite bununla iktifâ etmedi. “*Jelezniça*” ve “*Padej*” köylerinden muhâlif çıkacak her adamı itlâf etmesini aynen voyvodaya emr etdi. [s.26] 11 Temmuz sene 907 tarihinde ilerü gelen köylülerden iki kişi katl edildi. İşbu ahvâl-i dehşet-i efzâdan dolayı tahammülleri kalmayan dokuz köylü mes’eleyi hükûmete ihbâr ederler. Bunun üzerine komitenin evrâk me’mûru muâvini papaz Atanas Traykof papaz Dimitri Aleksiyef ve bir hayli köylü taht-ı tevkîfe alınur. Mevkûfiye miyanında Mito Angelof’un hânesinde bulunan bir defter mûcibince kazâ ahâlisinin komiteye te’diye ettikleri verginin mikdârı sekiz bin liraya bâliğ oluyor. İcra edilen muhâkemelerinde ahvâl-i mezkûreye komitenin sebep olduğu şahid-i âkile celb edilen sekiz Bulgar tarafından beyân edilmiştir. Muhâkeme henüz netîce-pezîr olmamıştır.

18) Menlik kazâsı dâhilinde Santralist ve Virhivist komiteleri mensûbîni arasındaki muhâlefet ol dereceye varmıştır ki kazâ dâhilinde hâne ihrâk edilmiş, köy efrâdından biri katl edilmemiş hâne kalmamıştır. Komiteler tarafından yüzlerce adam itlâf edilmiş ve ahâliyi asker ile bi’l-iştirâk geceleyin çeteler üzerine hücum etmeye mecbûr eylemiştir. Erkekler arasında birçok kadın ve çocukları telef olan Menlik’in “*Lubonka*” karyesi bu miyanda zikr edilebilir.

19) Yenice’nin seksen hânelik “*Baroviçe*” nam karyesi ahâlisi meralarının müsâid olmasından dolayı hayvan beslemekle melufdurlar. Teşkilât-ı ihtilâliyenin mezkûr karye halkı arasına ekdiği tohum-u fesâdın mazarrâtı gayr-ı kâbil-i târifdir. “*Mitre Lazarof*” nâmındaki fakir bir köylü mazhar olduğu komite muâvenetiyle beş sene zarfında şûrut-u azîmeye mâlik oldu. Merkûmu iltizâm eden voyvoda Lazar ile bunlara aleyhdâr bulunan voyvoda Apostol arasında ki mübâenet bi-tedric ahâliye de sirâyet ederek karye ahâlisi tamamen ikiye inkisâm ve birbirlerini itlâfa kıyâm etmişlerdir. Yalnız otuz beş gün zarfında yedi katl vukubulmuştur. Hükûmetin müdâhalesi ile merkûm Mitre ve Gaçof taht-ı tevkîfe alınmışlardır.

20) Siroz voyvodası Bakalof kabahâtsiz birçok Bulgarların kanına girmiştir. 1907 senesi Nisanın üçünde İkomanas karyesi ilerü gelenlerinden Dimitri İlyef’i katl ettiği gibi mah-ı mezkûrun altısında da köy papazı Gorgi Nikolof’u üç lira vermediğinden dolayı hânesine girüb kendi eliyle ve papazın evlad ü iyali önünde katl etmiştir. Merkûm voyvoda Bakalof şerîki Angel ile beraber hükûmet-i mahalliyeye teslim olmuş ve bir zaman me’mûren gezdiği yerlerde ahâliyi tazyîk ettikten sonra yine tarîk-i isyana rücu’ eyleyerek “*Virhivist*” fırkası voyvodalığı deruhde etmiştir.

22) (21. Madde Bulgarca metinde bulunmakla birlikte Osmanlıca tercümede yer almamaktadır) Bulgar ahâlisi tarafından müntehib bir heyet-i mahsûsa Selanik Bulgar tüccâr vekîli Gospodin Şopof’un nezdine giderek Menlik ve Cuma-i Bâlâda para vermediklerinden

dolayı komite tarafından on-on beş kişi katl edilmedik bir karye kalmadığını beyân ve komitenin işbu tecâvüzüne mâni' olacak esbâbın istihsâline gayret etmesini ricâ etmiştir. Heyet-i mezkûre Bulgar çetelerine haber gönderüb kendilerini artık istemediklerini beyân ettikten sonra hükûmet-i mahalliyyeye de mürâaatla hallerini beyân ve himâyet talep etmişlerdir. Hükûmet tarafından icâb eden askerin i'zâm kılınacağı kendilerine te'mîn ve her köyde bir iki müsellaah adam bulundurub asakîr vürûduna değin çetelere karşı müdâfaada bulunmalarına müsaâde edilmiştir. Bu müsaâde ve himâyeye Meçkul, Klisa mahallesi, Oşava, Vlaha, Vrapçe, İloska, Lilyanova, Stojer, Leski, Kasalim, Vakfa, Baçova, Livbofka, ve Vraçi karyeleri nâil olmuştur. Menlik, Cuma-i Bâlâ, Petriç, Razlık, Nevrekob kazâları ahâlisi dahi çetelere adam ihtiyâc beyân etmekde ve leYTE laalle vakit geçirmektedirler. Bulgar çeteleri aleyhindeki ihtisâsât Köprülü, İştib ve Selanik'de dahi revnûma olmaktadır. Kavadar ve Tikveş ahâlisi oralardaki çete rüesâsına komite için para vermeyeceklerini beyân etmişlerdir. Komite ise Tikveş kazâsının ilerü gelenlerinden ve idâre-i meclis a'zâsından "Atanas Çenkof"a evvela bir mektub göndererek tehdîd edib çarşu ortasında katl ettirmiştir. Katil "Stefo Jirka" fâil-i katli para vermediği için komitenin emri üzerine icrâ' eylediğini ve daha katl olunacak adamlar bulunduğunu muhâkeme huzurunda beyân ve itirâf eylemiştir. 1907 senesi ibtidâsında Tikveş'in Türk beyleri (Kavadar'ın) Bulgar çetelerinin tecâvüzünden azade kalmış olmak için Pirlepe cihetine karşı Tikveş Sırp çeteleri ile "Vodina" ve "Morihova" cihetine karşı da Rum çeteleriyle bir nev'i ittifâk etmeği karârlaşdırmaları üzerine havf ve dehşet içinde kalan Bulgar [s.27] ahâlisi kendileri hiç Bulgar çetesine muâvenet etmeyeceklerini beyân ve buna mukâbil beyler tarafından ne Türk ve ne de Sırp ve Rum çetelerine yardım etmemelerini ricâ etmişlerdir. Bu sırada o taraf voyvodası Dobri Zaharief artık çekilüb gitmesini her ne kadar Bulgarlar ricâ etmiş ise de merkûm Türklerle ittihâd edenleri telef edeceğini beyân ile icrâ-yı tehdîdâtı gerü durmamıştır.

23) Siroz'un "Kız Pikesi" karyesi ahâlisi yirmi üç hâneli küçük bir köy ve ahâlisi fakir oldukları halde tüfenk bedeli olarak komiteye otuz lira vermişler ve tüfenk yerine martın ikinci günü köye voyvoda Kostadin Bançef gelerek üç gün zarfında seksen lira daha i'tâsını tahavvürle beyân eylemiştir.

24) Siroz'un "Dolna Kamila" nâm karyesi ahâlisi patrikhâne mensûbiyetinden oldukları ve 1906 senesinde komiteye elli iki lira verdikleri ve ertesi sene Şubatında ise komite tarafından yetmiş lira daha talep edilmiştir. Ahâlisinden yedi hâne Siroz'a firâr edüb orada güya Rum gibi yaşamakta bulunmuştur.

25) Siroz'un "Drinovo" "Mikleni" karyeleri ahâlisi de tüfenk bedeli olarak komiteye evvela yetmiş ve muahharan yüz lira vermişlerdir.

26) Demir Hisar'ın Sengelovo karyesi ahâlisi fasulye ve arpacık soğanı öşrünü teşkil eden iki yüz elli Osmanlı lirasını komite kasasına teslîme ve güya iki def'a öşür tahsîl ediyor diye Müstelzim Ahmed Paşa aleyhine ikâme-i davaya mezkûr komite tarafından mecbûr edilmiş. Rivayet olunan davada köylüler gayb etdiklerinden hem muza'af öşür ve hem de mesârif-i muhâkeme te'diye etmişlerdir.

27) Demir Hisar'ın Rupen köy ahâlisinden Peter Nikolof mâlik olduğu beş yüz koyunun her biri için beşer guruşun i'tâsı komite tarafından talep edilmiş ve parayı vaktinde veremediğinden dolayı itlâf edilmiştir. Bu yüzden on iki Bulgar habs edilmiştir.

28) Baraklı Cuma karyesinde mu'allime "Olga" Yorgi gününde kendisine âşık ve alâkası olan mu'allim Georgi P. İvanof'un ziyaretine gitmediği ve merkûm komite a'zâsından bulunduğu için yarım lira ceza-yı nakdi i'tâsıyla kurtulmuştur.

29) Demir Hisar'ın Şveşenika karyesi papazı mahalle komite re'îsinin arzusuna mugâyir olarak bir kızı birine tezvîc ettiğinden dolayı beş lira ceza-yı nakdi i'tâ etmiştir.

30) Siroz'un Çuçuligovo karyesinden bir genç memnu' bir hediyeyi nişanlısına i'tâ etmiş olduğundan dolayı beş lira ceza-yı nakdi i'tâsına mahkûm edilmiştir.

31) Petre Hacı Dimkof'un zevcesi ahbâbından bir Rum'un hânesinde bir gece misâfir kaldığı için üç lira ceza i'tâsına mahkûm edilmiş ve bu parayı vakt-i muayyeni olan üç gün zarfında viremediği için iki mandası komite tarafından itlâf edilmiştir.

32) Zihne'nin "Graçen" karyesi komitesi re'isi Hristo Bergof ahâliye esir muâmelesi ederek tarlasını sürmek, odun getirmek, değirmene gitmek gibi hizmetlerinde istihdâm etmekle iktifâ etmeyerek her ne kadar müteehhil ise de fi'l-i şeni'icrâ'sı için kendisine karı ve kız getirmelerini ahâliye emr etmekde olması sabırsızlığı mücib olmağla hükûmet-i mahalliyeye ihbâr-ı hal ve keyfiyet ederek patrikhâneye intisâb etmişlerdir.

33) Drama'nın "Görecik" karyesi komitesi re'isi karye postacısına varmak istemeyen bir kızı çırpıplak soyup bayılıncaya kadar dövmüş ve kimseye tezvîc etmemesini karye papazına tenbîh etmiştir.

34) Drama voyvodası... Doktora... Siroz'un "Mikleni" karyesi ilerü gelenlerinden İvan Dimkof'a birini gönderüb kerimesi [s.28] Kidra'yı kendi adamlarından birine tezvîc etmesini emr eder. Kidra, Nikola isminde birine zaten nişanlı olduğundan voyvodanın işbu teklifi Dimkof redd edince tehdîdâta hedef olmuşve komiteye evvelce hidemâtı sebk eden merkûm havfından kerimesiyle beraber Siroz'a firâr etmiştir ki orada Rumlaşp hükûmet-i mahalliyeye komiteler hakkında ihbâratda bulunacağı izâre-i şübhedir. Bâlâda zikr ve tadâd olunan vakaîden anlaşılıyor ki: bütün bu tahrîkât, cinayât ve helâktan para cem'i, ceza-i nakdî ahzı ve buna mümessil diğer tecâvüzât hareketlerinde müstakil olan çete sergerdeleri tarafından ve ale't-tahsîs Sandanski, Çernopeyef, Dayef, Bakalof vesâir kimseler tarafından icrâ' edilmişve icrâ' edilmekte bulunmuşdur. Bu gibi umûr-u cinâyât maatteessüf merâkiz-i kesirede teşkîlât-ı ihtilâliyenin kânunî a'zâsı emriyle dahi icrâ' edilmektedir. İşte bu sebeble bunlara nihâyet verilmelidir. Çünkü halkı iz'âc etmek ve ihtilâlcilerden soğutmak husûsunda bundan ziyâde keyfi zulm ve iz'âcât tasvîr olunamaz.

Makedonya'daki teşkîlât-ı ihtilâliyemizin ne gibi kuvâiye mâlik olduğunu hutût-i umûmiyeyiyle izâh etmek üzere dâhil-i memleketdeki Bulgar çeteleriyle onların anâsır-ı mürekkebelelerini ve dâhilinde hareket ettikleri kıtaatı zikr edeceğim.

Bulgar çeteleri ile Sırp ve Rum çeteleri arasındaki farkı ta'yîn etmek üzere bu izâhâtın lüzumu derkardır. İhtilâl nokta-i nazarında bütün Makedonya beş sancağa ayrılmıştır. Onlar da Manastır, Selanik, Ustrumça, Siroz, Üsküb'dür. Her sancak dahi kendi dâhilinde kazâ yahud dâire-i ihtilâliye inkisâm eylemiştir. Her sancak dâire-i ihtilâliyesinde bir sancak heyet-i ihtilâliyesi mevcûddur. Mezkûr heyete gayr-i musaddık bir takım voyvodalar da dâhildir. Kazâ voyvodaları ile muâvinleri heyet-i mezkûrenin emri altındadır. Şimdilik yalnız Selanik'de sancak heyet-i ihtilâliyesi mefkûddur.

MANASTIR SANCAK DÂİRE-İ İHTİLÂLİYESİ

Diğer sancaklara nisbeten çetelerimizin daha ziyâdece olduğu Manastır'dan bed' ediyorum:

Manastır sancak heyet-i ihtilâliyesine âtî-üz-zikr sancak voyvodaları dâhildir:

Pirlepelî, Peter Apéf

Manastırlı, Pavel Hristof

Strugalı, Milan Matof

Bunların üçü de sâbıkan mu'allim idüklerini ve oldukça ezkiyadan bulduklarını beyân ederim. Bu cihetde çetelerimizden biri cenûb taraflarında Rum haydukları ile diğer bir çete deşimâlde Sırp eşkiyasıyla uğraşmaktadır.

Kesriye Dâire-i İhtilâliyesi

Vilâyetin cenûb cihetindeki çetelerden bahs edildiği sırada zikre şâyân bir cihet vardır ki o da bir vakitten berü Bulgarlar ile Arnavudların mukareneti keyfiyettir. Şu hal Üsküb'de

“Çernagorya” da dahi müşâhede olunmaktadır. Bana kalır ise teşkilât-ı ihtilâliye sûret-i ma’kule de hareket eder ise Bulgarlar ile Arnavudların tevhid-i harekâtına suhûletle muvaffak olur. Hükûmet me’mûriyyetinde ve silk-i askeriyede bulunan Arnavudların celbindeki fâide haddinden efzûndur. Arnavud beyleriyle Ulahlardan ilerü gelenler arasında teati edilmiş mektublarda Makedonya’nın Arnavud, Ulah ve Bulgarlara âid olduğu ve Türklerin ve Rumların oradan çıkarılması münderc idi.

Bulgar, Arnavud ve Ulahların tevhid-i harekât etmeleri maddesi henüz üç aylıktır. Korca ve Starovo kazâları Arnavud ve Ulah çıkarıyorlar ve Kesriye ve ale’l-husûs Dolna Prespa, Konomladi, Nakoleç nâhiyeleri Bulgar çıkarıyor. Çıkarılan adamlar miyanında Todor Doçef isminde yalnız bir Eski Zağralı bulunub mütebakıyesi cümleten ahâli-yi mahalliyedendir.

[s.29] Arnavudlar ile Ulahlar Manastır mektebi mu’allim-i sâbıkı Bayram beyin riyaseti altında ve ayrıca bir heyet-i ihtilâliye teşkil etmişlerdir. Merkûm iki buçuk ay evvel Arnavudluk tarikiyle İtalya’ya firâr eylemiş idi ise de bir müddet sonra avdet ile çete teşkiline mübâderet etmiştir. Bence bu hal merkûmun İtalya’ya me’mûr-ı mahsûs olduğu zannını tevlid eylemiştir. Arnavudların harekât-ı mütezzaddeleri Görice’de ihbâren Rum teşvikâtının te’sirini azaltmıştır. Bir de evvelce Rumlara muhibb olan Arnavud ve Ulah karyeleri ahâlisi eylevm Bulgarlara meyl ve muhabbet ve çetelerimize muâvenet eylemeye başlamışlardır.

Arnavudların Ulahlar ile maan ilk hareketleri Kesriye’nin Garlen karyesinde ve Bulgarlar ile müttehiden hareketleri ise Florina’nın Negovan karyesinde vukû’ bulmuştur. O taraftaki Bulgarlar eski teşkilât-ı ihtilâliyeden ayrılib müstakil re’îsleri kumandası altında Arnavudlar koca Ulahlarıyla maan harekât-ı ihtilâliyede bulunmaktadırlar.

Kesriye dâire-i ihtilâliyesi umûm voyvodası Hırsto Tsvetkof’dur. Merkûm 28 yaşında ve Konomladi karyelidir. Geçen kış Çobaništa karyesinde telef olan meşhur “Mitre Vlaşeto” voyvodanın halkıdır. Tsvetkof dâire-i ihtilâliye voyvodası sıfatıyla iki üç şeriki ile dâimâ dolaşır ve icâb eder ise bütün avanesini toplar ve bazen milis sûretiyle cem’ eylediği ahâli ile çetesi kuvvetini tezyîd eyler.

Muâvini Kuze-pop Dimof’dur. Otuz yaşında ve Bulgar Bladesa karyelidir. Daha evvel mu’allim olan merkûm dört seneden beri dağlarda dolaşmaktadır ve Beç Palanina’nın⁵ cenûb cihetini devr etmekle me’mûrdur. Zeki olmağla beraber hunhar olduğundan ahâli kendüsini sevmezler. Kendisi de ekseri voyvodalar gibi zen-peresttir.

Tsvetkof’un ikinci muâvini “Jejevo”lu Trayko’dur. Yedi seneden beri müstahdemdir. Jejevo civârında dolaşır ve bazen de sergerde Tsvetkof ile beraber devre çıkar.

Üçüncü muâvin-Pando Çulkof’dur. Yirmi dokuz yaşında ve Gorençi karyelidir. Maskat-i re’si olan karye mu’allim-i sâbıkıdır. Küçük bir çete ile kazâyı dolaşır.

Bunlardan başka atidekilerde o miyanda taadâd olunur:

Todor Doçef, Eski Zağralıdır. On üç kişi ile Koreşa’yı dolaşır.

Tarpo voyvoda, Çeterok karyelidir. Beş kişi ile Kesriye’yi dolaşır.

Kesriye’de dâimî olarak bulunan çeteler otuz kişiyi geçmemek üzere kadrolar teşkil ederler. Bulgaristan’dan avdet eden Makedonyalılar bu mikdârı günden güne arttırmaktadırlar. İcâbında ahâliden milis sûretiyle cem’ olunanlar ile birkaç yüz kişilik çete tertîb edilebilir. Konomladi nâhiyesi Kesriye çetelerinin merkez idâresidir.

Arnavud ve Ulah çeteleri 150–200 kişiden mürekkebdır. Bunların merkez idâresi Biglişa nâhiyesidir. Ale’l-ekser oradan Kesriye’ye hücum ederler ve geceyi “Nestram” karyesinin şimâlindeki Arnavud karyelerinde geçirirler.

[s.30]**Florina Dâire-i İhtilâliyesi**

Bu dâirede teşkilât-ı ihtilâliye Kesriye'ye nisbetle daha zaîftir. Bir zamandan berü voyvodalar arasındaki muhâlefet mündefi' olduğundan hal iyileşmektedir. Nefs-i Florina ihtilâl komitesi mevcûddur. Mezkûr komite Bulgar menafîini muhâfazaya me'mûrdur. Lerin (Florina) Rum komitesinin sergerdesi olan casus "Sabuncu" ve oğlu ile Rum Vladikası Antimo itlâf etdirilebiliyor. Beş ay kadar evvel merkûm Vladika kâtibi vâsıtasıyla mahalli Bulgar papazı İlya'yı katl etdirmiştir.

Lerin'de dört Bulgar çetesi vardır. Sergerde "Zole Stoyçef"dir. Otuz yaşında ve Baniça köylüdür. Bahadırlığı ile meşhur olan merkûmun yedi avanesi vardır. Muâvinleri şunlardır:

Nase Katin, otuz beş yaşlarında Blaniça karyelidir. Sekiz kişi ile "Bufkol" taraflarında dolaşır.

Petre Hristof Nevolençetof, Nevoleni karyelidir. Sekiz kişi ile Nevoleni merkezini dolaşır.

Kriste Leondof, Neokazi karyelidir. Sekiz kişi ile Setinsko ve Popa Dinsko taraflarını dolaşır. Demek oluyor ki Lerin'deki ihtilâl çetelerinin teşkil ettikleri kadro otuz kişiye bâliğ oluyor. Voyvodaları iyidir.

Nefs-i Manastır Dâire-i İhtilâliyesi

Burada dört çete vardır:

Dimko Sarvanof, otuz yaşında Manastır'ın Mogilayası ahâlisindendir. Ale'l-ade yanında altı yedi kişi bulunur. Malko Morinhovo Karyesi nezâreti altındadır. Muâvinleri şunlardır:

Hristo Atanasof, otuz yaşında ve Edirmelidir. Sekiz kişi ile Çerna derenin arkasında Manastır yaylası taht-ı nezâretine verilmiştir.

İvan Dimof Paşata, yirmi dokuz yaşındadır. Manastır yaylasının Çerna deresinin beri tarafındaki kısmını ve Manastır ile Pesenye arasını dolaşır. Altı şerîki vardır.

Aleko Stefanof, Demir Hisar'ın Radov karyesinden ve otuz yaşındadır. Otuz kişi ile Demir Hisar'dolaşır. Mezkûr dâire-i ihtilâliye dâhilinde dâimî olarak otuz ila 34 ihtilâlcî vardır. Voyvodaları umûmiyyetle işe yarar adamlar değildir.

[s.31]**Pirlepe Dâire-i İhtilâliyesi**

Tane Nikolof, Edirmeli ve 26 yaşındadır. Merkûm dâire-i ihtilâliye sergerdesi olub Pirlepelî yirmi üç yaşında Peterİstef voyvoda ile beraber Pirlepe'nin bir kısmını yirmi beşkişilik bir çete ile dolaşır. Muâvinleri şunlardır:

Peyo Arnaudof, otuz yaşında Köprülü'nün Orehovo karyesi ahâlisindendir. İvan Smişkof yirmi beş yaşında ve Pirlepelidir. Yirmi kişi ile Morihovo'yu dolaşır. Dâire-i ihtilâliye dâhilinde kırk beş ihtilâlcî dâimî sûrette bulunur. İki evvelki voyvodalar iyi denilebilir.

Kruşova Dâire-i İhtilâliyesi

Burada yirmi kişilik yalnız bir çete vardır. Dâire-i ihtilâliye sergerdesi Blaje Kristofor'dur. Merkûm otuz beş yaşında Kruşovalıdır. Muâvini "Yorgi Svekyançetov" Demir Hisar'ın Sveta karyesindedir.

(Kırçova) Kiçevo Dâire-i İhtilâliyesi

Burada iki dâire-i ihtilâliye voyvodası vardır. Birincisi kırk dört yaşında olub Debrelidir. İkincisi yirmi dört yaşında Köprülüdür. Bunlardan biri sekiz kişi ile Kiçevo'nun bir kısmını ve

diğeri de kısm-ı bâkiyesini dolaşır. Muâvinleri şunlardır:

Naum İliet, Manastırlıdır.

Efto, Kiçevo'nun Yurov karyesindedir.

Donço Todorof, Eski Zağralıdır. Merkûm takaüd edilmiş, Bulgar zâbitidir. Üçünün cem'ân kırk kadar avanesi vardır. Demek oluyor ki Kiçevo'da umûmen 40 ila 45 ihtilâlcî bulunuyor.

Bura voyvodalarında Bulgaristanlı ve Bulgar zâbitân-ı mütekaidesinden Boyko Petkof isminde biri geçen sene Kiçevo'yu terk ile Bulgaristan'a avdeti esnâda yolda rast geldiği bir Bulgar kervanını soyub kırk sekiz lirasını dercib eylediği gibi bunun halefi olduğunu beyân eden Kiçe Oşovkof isminde biri de Sofya'da bulunduğu bir sene zarfında Sofya ve Lom'daki ve Debrelilerden iki bin frank tahsil edüb ayş ü işret yolunda sarf eylemiştir. [s.32] Debre'nin "Dolno Drin-kol" dâire-i ihtilâliyesinde dokuz kişi ile Manastırlı ve yirmi üç yaşında Taşko Naumof icrâ-yı fa'âliyyet etmektedir. Merkûm iyilerden ad olunur.

Ohri dâire-i İhtilâliyesi

Burada iki dâire-i ihtilâliye sergerdesi bulunur:

Lazar, yedi kişi ile maskat-ı re's olan Ohri'de Malisya nâhiyesinde dolaşır.

Peter Çaufef, yirmi altı yaşında Ohridir. O da yedi kişi ile dolaşmaktadır. Merkurum Ohri mektebinin sâbık mu'allimlerindedir. Zeki ve iyidir. Muâvinleri şunlardır:

Dreyan Dimitrof- Ohri'nin Slatina karyesindedir. Ohri gölünde icrâ-yı fa'âliyyet eder. Bazen de Galiça dağına kadar yaylada gezer. Altı şerîki vardır. İyidir. Dâimî olarak bu dâirede yirmi çete efrâdı vardır.

Struga Dâire-i İhtilâliyesi

İşbu dâire sergerdesi Marko Jana, kırk beş yaşında ve Debre'nin Drimkol karyesindedir. Yedi şerîki vardır. İşe yarar adam değildir.

Prespa Dâire-i İhtilâliyesi

Peter Hristof Germançetov- Prespa'nın Germani karyesi ahâlisindedir. Otuz yaşındadır. Merkûm dâire-i ihtilâliye sergerdesi olub cesurdur. On iki kişi ile ekseriya Nakoleç nâhiyesinde dolaşır. Çetesinde birkaç Arnavud vardır. Muâvini Dikona, Resen taraflarını dolaşır.

Anlaşıyor ki Manastır sancak dâire-i ihtilâliyesi dâhilinde yirmi beş kadar Bulgar çetesi ve dâimî olarak iki yüz elli sekiz çete efrâdı bulunuyor. Cüz'i bir istisnâ ile cümlesi ahâli-i mahalliyededir.

SELANİK SANCAK DÂİRE-İ İHTİLÂLİYESİ

Manastır'da olduğu gibi işbu sancak dâire-i ihtilâliyesi dahi bir takım kazâ ve-yâhûd devair-i ihtilâliyyeye ayrılmıştır. Ancak bâlâda beyân eylediğimiz gibi Selanik'de sancak dâire-i ihtilâliyesi heyeti yoktur.

Todor Orehovçanof, Köprülü'nün aşağı Orihova karyesi ahâlisinden olub yirmi sekiz yaşındadır. Merkûm sancak sergerdesi olub dâire-i ihtilâliye dâhilinde bulunan bütün çeteleri teftişe me'mûrdur.

[s.33]

Nefs-i Selanik Dâire-i İhtilâliyesi

Goçe Mejdurçki- yirmi altı yaşındadır. Üç kişi ile Kalafşede dolaşır (Metnin Bulgarca aslında Kimo Georgiev'den de bahsedilir. Voyvoda olan şahıs 40 yaşında olup Selanik'in Negovani ahâlisindedir. Yanındaki yedi kişi ile Selanik'te dolaştığı yazılmaktadır. Raporun Bulgarca

aslı, 48)

Vodina Dâire-i İhtilâliyesi

Stoyan İvanof-yirmi sekiz yaşında Bulgaristan ahâlisindedir. Merkûm Vodina dâire-i ihtilâliyesi sergerdesidir. Mezkûr dâirede itlâf edilen Luka İvanof'un biraderidir. Muâvinleri şunlardır:

İvan Manafa- yirmi altı yaşında Mesimerlidir. Altı kişi ile.

Haciyata- otuz yaşında aynı karyeden, altı kişi ile.

Koliman- otuz yaşında Vodinalı, kezâ altı kişi ile.

Hırsto Anastasof Çiçito, yirmi yedi yaşında yedi kişi ile hareketde bulunurlar.

İki evvelki voyvodalar serbest ve kendi istedikleri gibi icrâ-i harekâta me'zûndurlar. Demek oluyor ki Vodina dâire-i ihtilâliyesinde dörde ayrılmış yirmi beş kişilik bir çete mevcûddur.

Tikveş dâire-i İhtilâliyesi

Dobri Daskalof, yirmi sekiz yaşında, Kavadarlıdır. Merkûm dâire sergerdesi olup muâvinleri şunlardır:

Vâsıl Paçaciyef- yirmi dört yaşında Bansko'ludur. Sekiz kişi ile.

Donçi Lazarof- yirmi sekiz yaşında Kavadarlı olup beş ila sekiz kişi ile icrâ-yı hareket ederler.

Yenice-i Vardar Dâire-i İhtilâliyesi

Burada dâire sergerdeliği eden voyvoda meşhur Apostol Petkof'dur. Merkûm kırk yaşında ve Gevgililidir. Yenice-i Vardar'da voyvoda Apostol yedi seneden berü icrâ-i harekâtda bulunmaktadır. Çetesi ale'l-ade otuz kişiden mürekkeb olup mezkûr çete Selanik dâiresi dâhilinde en kuvvetli ad olunur.

Bu çete bazen ikinci derece rüesanın taht-ı kumandasında olarak inkısâm eder.

Yenice-i Vardar, Lagadinsov, Selanik ahâlisinden bazıları icâbında mezkûr çeteye iltihâk eyler. İşbu çete Yenice-i Vardar kazâsı dâhilinde icrâ-i harekât eylediği gibi bazen Karaferye, Lagadin ve Selanik'e tecâvüz eyler. Bundan hâric [s.34] başka çete olmayub bazen haydud Lazof voyvoda Gevgili'de dahi fa'âliyyetde bulunur. Bütün Selanik sancak dâiresinde cem'ân seksen kişilik dokuz çete mevcûddur. Burada ihtilâl teşkilât idâresi Manastıra nispetle de daha zâiftir.

USTRUMCA SANCAK DÂİRE-İ İHTİLÂLİYESİ

Denebilir ki işbu dâire-i ihtilâliyenin sergerdesi ve umûm kumandanı ma'hud Hırsto Çernopeyef'dir. Merkûm kırk yaşında ve Bulgaristan'ın Plevne kasabası ahâlisinden olup esbâk Bulgar çavuşudur. Şahsı meşhur olan merkûm hakkında fazla tafsilata lüzûm yokdur. Kendisi müstakil olup hiçbir re'îsi ve ne teşkilât tanımaz. Muâvinleri şunlardır:

Peter Kitanof- Cumâ-i Bâlâ'nın Leşko karyeli ve yirmi sekiz yaşındadır. Beş kişi ile Male ve Behçevo'da dolaşır.

Manuş Gorgiyef- 26 yaşında Ustrumça'nın "Yeniköy" ahâlisindedir. On kişi ile Petriç dâiresinde dolaşır.

Aynı sancak dâire-i ihtilâliyesinde Stamen Gorgiyef, on kişi ile Radovişte cihetinde deveran eder ki işbu dâirede yalnız merkûm komite riyasetini tanır ve emrine itâat eder.

Ustrumcalı Cemo voyvoda dahi Çernopeyef ile birlikte. Ustrumca'da bir de Guşir voyvoda vardır ki merkûm otuz yaşında olup evvelce Virhovist iken şimdi Çernopeyef'e iltihâk

eylemiştir. Andrea Dokuçef ve Gerasimof voyvodaları öldüren merkûmdur. Ustrumca dâiresinde cem'ân otuz kişilik üç çete mevcûddur. Bunlar da birlikde hareket etmek şöyle dursun biri diğèrinin aleyhindedir.

Siroz Sancak Dâire-i İhtilâliyesi

Siroz'da üç dâire-i itilaliye sergerdesi vardır. Bunlar Siroz heyet-i ihtilâliyesini teşkil ederler ve bütün sancak devairini dolaşırlar.

Yane Sandanski- 36 yaşında Eflâklıdır. Çudomir Kantarcıyef, yirmi sekiz yaşında olub Bulgaristan'ın İslimye kasabasındandır.

Aleksandr Buinof- yirmi sekiz yaşında Bulgaristanlıdır. Merkûm sâbık aktörlerdendir.

[s.35] Sandanski dahi Çernopeyef müstakildir. Teşkilât-ı ihtilâliyeyi tanımaz. Sandanski'nin yalnız Bulgar ahâlisine ettiği mezâlîme mâ-fevkü'l-tasvîrdir. Ahvâl-i cümlece malûm olan merkûmun 1906 senesinde Bulgaristan'a geçeceği sırada üç gün zarfında düşman ad ettiği on dokuz Bulgarı katl etmesi diğèr bahadırlıklarının bir numunesidir.

Menlik Dâire-i İhtilâliyesi

Sandanski her ne kadar sancak dâire-i ihtilâliyesi voyvodası ise de avanesi olan otuz kişi ile ale'l-ekser bu kazâ dâhiline geçerek ahâliyi ta'zib eyler.

Demir Hisar Dâiresi

Stoev Hacıyef- yirmi altı yaşında Demir Hisar'ın Goleşovo karyesinden dâire sergerdesi olub altı ila on avanesi vardır.

Nefs-i Siroz Dâire-i İhtilâliyesi

Hristo Atanasof Taskata- yirmi altı yaşında Menlik'in Vrana karyesi sâbık mu'allimidir. Merkûm dâire sergerdesidir. Yirmi sekiz avanesi vardır. Bu çete efrâdından ekserisi Bulgaristan'dan firâr eden askerdir. İşbu çete icâbında atıdaki muvakkat voyvodaların idâreleri altında üçe inkisâm eder:

Kastadin Yançef- Siroz'un mahalli köy (Bulgarca metinde köyün adı Yeni Mahalle Köyü olarak belirtilmiştir, bkz., 51) ahâlisindedir. Maskat-ı re's olan mezkûr köyden patrikliğe mensûb köylere kadar ve cenûben Siroz'dan Takiyanos gölüne kadar olan mahalde cevelan eder.

Dimitri İliyef Terziski- Siroz'un Dolno Fraşani köyündendir. Siroz'un şimâlinden Fraşani'nin dağ köylerine kadar olan mahalde dolaşır.

Dimitri- Gorno Brode karyesindedir. Gorno Brode nâhiyesi derûnunda gezer.

Voyvoda Paska- Siroz'da bu üç voyvodanın bazen biri bazen diğèri ile iştirâk eyler. Bu voyvodalardan [s.36] dâimâ patrikhâne mensûbiyetini çiftlikçiler şikâyet etmektedir.

Drama Dâire-i İhtilâliyesi

Burada dâire sergerdesi yirmi sekiz yaşında "Dayef"dir. Merkûm Bulgaristan'da Balçık kasabasındandır. Geçen yaz 16 ila 22 kişi avanesi var idi. Muâvinleri şunlardır:

Paniçe- Varnalı

Çavdarof- Eski Zağralı

Dimitri Zapremof- Hasköylü

Merkûm sergerde Dayef'in Bulgaristanlı olan bütün adamları sosyalistdirler ve ahâlinin adât-ı milliye ve mezheplerini bozmakdadırlar. Bununla beraber şimdi Sandanski'ye muhâlefet etmektedirler. Dayef'in kendisi dahi teşkilât-ı idâreye meyl eylemektedir.

Nevrekop Dâiresi

Burada dâire sergerdesi “*Peter Milef*”dir. Yirmi sekiz yaşında ve Bulgaristan’ın Radomir kasabası ahâlisindedir. On kişi avanesi vardır. Muâvinleri şunlardır:

İkonomof- 28 yaşında Nevrekopludur. 4 ila 5 kişi avanesi vardır.

Arnaudof- 38 yaşında aynı mahal ahâlisindedir. Merkûm Milipia ile hareket eder.

Razlık Dâiresi

Dâire sergerdesi Yorgi Sakrijovski- 29 yaşında Zihnelidir. Altı şeriki vardır. 1907 senesi Ağustosunun (Osmanlıca metinde Ağustos yerine üç nokta konulmuş, bu şekilde boş bırakılmıştır. Tam tarih Bulgarca metinde bulunmaktadır) on beşine kadar Petriç kazâsı dâhilinde hiçbir çete mevcûd değildir. Tarih-i mezkûrdan evvel bâlâda zikri geçen Bakalof sekiz avanesiyle mahal-i mezkûr Bulgarlarını tazyik eylemekte idi.

[s.37] Bütün Siroz sancak dâire-i ihtilâliyesi dâhilinde cem’ân on çete ve 100 ila 110 çete efrâdı vardır. Bâlâda zikri geçen Drama sergerdesi Dayef teşkilât-ı idâreye meyl etmesi üzerine bütün muâvinleri ve Drama’da voyvodaları Sandanski’ye tabi’ olmuşlardır.

ÜSKÜB SANCAK DÂİRE-İ İHTİLÂLİYESİ

İşbu sancak teşkilât-ı ihtilâliye heyeti isimleri âtîdeki mezkûr voyvodalardan teşekkül eder.

Efrem Çuçkof- 36 yaşında İştıplidir. Merkûm sâbık-ımu’allimînden ve komitenin kadîm hademanındandır.

Todor Aleksandrof- 36 yaşında bu da İştıplidir ve kezâ sâbık-ımu’allimîndendir.

Nefs-i Üsküb Dâire-i İhtilâliyesi

Burada dâire sergerdesi Vasil Dervişef’dir. 32 yaşında Üsküb’ün Dviji karyesindedir. Dörde münkasım ve on-on sekiz kişiden mürekkebe bir çetesi vardır.

İştıp Dâire-i İhtilâliyesi

Dâire sergerdesi Estoyan Mişev’dir. Yirmi altı yaşında İştıplidir. Üç kişiden ibâret bir çetesi vardır.

İvan Bırlov- İştıp’in Balvan karyesinden 35 yaşındadır. Cesâretiyle meşhurdur. İki üç avanesi vardır.

Koçana Dâiresi

Simon Gorgief- Koçana’nın Osogovia karyesindedir. Sekiz avanesiyle Koçana dâire-i ihtilâliyesini dolaşır.

Şteriv Kamakeef- yirmi sekiz yaşında bir Ulahdır. Gevgili’nin Livada karyesinden (13) avanesi vardır.

[s.38]

Kratova Dâiresi

Yordan Spasov- 32 yaşında İştıplı olup on-on beş kişiyle cevelân etmektedir.

Kumanova Dâiresi

Kristo Kumanovski- 26 yaşında ve Kumanovalıdır. Çetesini sekiz kişi teşkil eder.

Veles (Köprülü) Dâiresi

Dâire-i ihtilâliye sergerdesi yokdur. Şimdilik “*Velko*” voyvoda beş altı kişi şerki ile icrâ-i harekât etmektedir.

— Makedonya'nın taksîm edildiği bütün bu beş ihtilâl sancağı dâhilinde efradı beş yüz elli sekiz çeteciye bâliğ olan takriben elli yedi çete harekât-ı ihtilâliye icrâ' eylemektedir. İşbu çetelerin gerek efradı ve gerek re'îsleri hakkında aynı mikdârda kalacakları zannı hâsıl olmamalı çünkü bunların bazıları öldürülmektedir ve bazıları dahi neticesiz bir girîveye düçâr olunca intihâr etmektedirler. Hattâ bazıları dahi Türkler eline geçerek kendi ihtiyârlarıyla Türk hafiyyesi olmakda ve bazen dahi vukû' bulduğu gibi haydud halini alan ve Rancetov gibi büsbütün Türkleşenler dahi bulunmaktadırlar.

Mamafih bâlâda dahi beyân edildiği üzere işbu çetelerle çeteciler teşkilât-ı ihtilâliyenin hemen gayr-ı mütebeddil kuvve-i harbiyesini teşkil eden dâimî kadrolarıdır.

Teşkilât-ı ihtilâliye anâsırının ihtilâl efkârı tezâyüd eden mevâki'de ve bilhâssa milis usûlünde az çok ileri gidili yerlerde bu çeteler o kadar sür'âtle neşv ü nümaya istidâd-ı kesb etmişlerdir ki bunlardan her biri istedikleri hengâmede etraflarına birkaç yüz köylüyü der-akab toplarlar. Sırp ve Rum tahrîkâtının bize karşı bu kâbilden olarak ne yolda kuvva-yı mukabele tedârik ettiği zîrde görülecektir. İstitrâden ihtâra lüzûm vardır ki teşkilât-ı ihtilâliye ve çetecilerin usûlüne ihtiyâc biz de kat'i ise bu husûsda bunların ıslâh ahvâline ve her cihette iktisâb-ı fevâid eylemelerine hadem-i tedâbîrin ittihazı vecibedendir. [s.39] hükûmet-i emâret bu maksadı te'mîn eylemek üzere bir gün bir dakika daha evvel teşkilât-ı ihtilâliyeye yed-i müdâhiliyesini vaz' ederek cümlesini ve bil-cümle rüesâsınber-siyâk ve sancak altına almalıdır. Bu keyfiyet bizim mes'ele-i milliyemiz menâfi'i güzel idrâk eden kimseler tarafından elzem ad edilmektedir. Hükûmet-i emâret tarafından bu yolda vâki'olacak teşebbüsât-ı tensikiyeye az çok kolu kanadı kırılmışolan teşkilât-ı ihtilâliye tarafından muhâlefet edilemeyeceği bu zaman-ı fırsatta maksad-ı mezkûre vusûle çalışmak en münâsib zamandır.

Bulgaristan'ın geçirdiği buhrân ile bu husûsda maddeten ve manen icrâ'sından gerü durmamış olduğu fedâkarlık ve ale-l-umûm Bulgarlığın menâfi'-i hayâtiyesi nazar-ı dikkate alınacak olur ise bizim bu günki vazîfemiz fenâliğa bütün gözlerimizi tevcîh etmek ve dehşetli bir karışıklık içinde olan bu mühim mes'eleyi birden hal etmek en büyük borcumuzdur.

Çünkü Bulgaristan emâreti Prin voyvodalarının Makedonya'yı idâre ve binâen aleyh Bulgaristan politikasını dahi istedikleri yola sevk etmelerine asla razı olmamalıdır. Teşkilât tensikâtı Bulgar emâretinin eline geçer ve lâıyk olacağı nizâm ve intizâmı alır ise işbu müessesât-ı ihtilâliye vakt ü zamanı gelince ta'kîb edilmekte olan maksada vusûl için takdîri gayri mümkün hidemât ifâsına muktedir bir unsur halini alır.

